

Управління освіти Луцької міської ради
Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа
I-III ступенів №20
Луцької міської ради Волинської області»

Таміла Князь

Візуалізація як ефективна стратегія навчання історії

(методичні рекомендації вчителям історії)

Луцьк 2020

Візуалізація як ефективна стратегія навчання історії: методичні рекомендації вчителям історії закладів загальної середньої освіти / Укладач: Князь Т.П. – Луцьк, 2020.– 136 с.

Укладач Князь Т.П. - вчитель історії ЗЗСО № 20 м.Луцька

Рецензенти:

І.С. Савчук, методист ММК управління освіти Луцької міської ради

І.Л.Цимбалюк, заступник директора ЦНТТУМ, доктор філософії права

У методичних рекомендаціях розміщено поради щодо використання сучасних технологій візуалізації навчального матеріалу на уроках історії, що дозволяє підвищити результати навчальної діяльності учнів, створює сприятливі умови для сприйняття навчального матеріалу, мотивує пізнавальну активність школярів.

Візуалізація матеріалу є перспективною технологією освітнього процесу дітей з особливими потребами, оскільки для них зображення - не просто наочність, а спосіб побудувати діалог.

У роботі наводяться приклади використання технологій візуалізації матеріалу на уроках курсу «Історія України. 8 клас».

Адресовано вчителям історії закладів загальної середньої освіти.

Розглянуто та схвалено
на засіданні науково-методичної ради
комунального закладу
« Луцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 20
Луцької міської ради Волинської області»
(протокол № 3 від 03.01.2020 р.)

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Технології візуалізації навчального матеріалу на уроках історії.....	11
1.1. Друковані засоби.....	11
1.2. Буктрейлер.....	11
1.3. Історія на екрані	14
1.4. Інтелект карти.....	15
1.5. Карти історичні (статичні та інтерактивні).....	20
1.6. Лепбук.....	22
1.7. Меми.....	24
1.8. Презентації.....	30
1.9. Скрайбінг.....	32
1.10. Соціальні мережі.....	37
1.11. Сторітелінг.....	39
1.12. Хмари слів.....	40
1.13. Хмарні технології.....	42
Розділ 2. Використання технології візуалізації на уроках курсу «Історія України. 8 клас». Робота з історичною картою (з досвіду роботи).	43
2.1. Українські землі у складі Речі Посполитої (XVI-перша половина XVII ст.....	43

2.2. Становлення козацтва (XVI-перша половина XVII ст.....	61
2.3. Національно - Визвольна війна українського народу середини XVII ст.....	69
2.4. Козацька Україна наприкінці 50-х років XVII - на початку XVIII ст.....	83
2.5. Українські землі у 20—90-х рках XVIII ст.....	105
2.6. Узагальнення до курсу. Історія України в контексті Раннього Нового часу.....	124
Висновки	126
Література.....	128
Додатки.....	132

ВСТУП

Одним із завдань модерної школи є формування життєво необхідних компетентностей школярів для їх успішної самореалізації в суспільстві. Формування компетентностей учнів в Новій українській школі відбувається шляхом обґрунтованого поєднання традиційних і новітніх освітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Сьогодення ставить перед вчителем історії непросту дилему: динамічний, зростаючий обсяг необхідних для учня знань і незмінні 45 хвилин уроку. В педагогічному середовищі з'являється потреба пошуку оптимального «методу згортання» великих блоків інформації до базових понять задля кращого її розуміння, запам'ятовування, відтворення та використання. Один з кращих шляхів вирішення проблеми – візуалізація інформації.

Термін «візуалізація» походить від латинського *visualis* – сприймається візуально, наочний. Візуалізація – це процес представлення даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання осяжної форми будь-якому об'єкту, суб'єкту, процесу тощо. Процес візуалізації – це згортання розумових змістів в наочний образ, який може бути розгорнутий і служити опорою розумових і практичних дій. Поняття «візуальний», «візуальні засоби» та поняття «наочний», «наочні засоби» є схожими, але не синоніми.

Візуалізація навчальної інформації дозволяє вирішити цілий ряд педагогічних завдань при вивченні історії:

- забезпечує інтенсифікацію навчання;
- активізує навчальну та пізнавальну діяльність;
- формує і розвиває критичне і візуальне мислення, зорове сприйняття, образне представлення знань і навчальних дій;
- підвищує візуальну грамотність та візуальну культуру;
- робить складний навчальний матеріал зрозумілим, не зменшуючи при цьому рівня його науковості;
- розвиває інтерес учнів до вивчення тем, які традиційно вважаються складними;
- збільшує обсяг дослідницько - пошукової роботи;
- створює умови для неформального засвоєння учнями змісту навчання, для набуття глибоких, системних знань.

Параметри візуалізації навчальної інформації:

- лаконічність і простота представлення інформації;
- точність відтворення всієї структури та окремих елементів;
- акцент на головне;
- врахування можливостей учня сприймати візуальну інформацію.

Візуальна інформація сприймається краще, швидше і ефективніше. Фізіологічно сприйняття візуальної інформації є основною для людини. Особливо це стосується сучасних дітей. Теперішні учні, «цифрові аборигени», вже не хочуть пасивно сидіти і чекати, поки вчитель повільно, логічно і послідовно буде передавати їм свої знання. Вони погано сприймають сухі лекції, інформацію у текстовому вигляді. Їх не мотивують оцінки чи той

факт, що “цей предмет входить в список обов’язкових до вивчення”. Новому поколінню дітей та підлітків хочеться інтерактивності та багатозадачності, до якої вони звикли у щоденному спілкуванні, швидкого отримання інформації не з одного підручника, а багатьох медіа джерел. Діти люблять наочні картинки, короткі відео «по суті», а не довгі тексти. «Цифрові аборигени» прагнуть навчатися разом з іншими, обмінюватися досвідом, втілювати спільні проекти. Традиційний підхід здебільшого пропонує індивідуальну роботу. Учні цінують речі, які можна відразу спробувати на практиці і значно гірше сприймають суху теорію, відірвану від сучасного життя.

Візуалізація матеріалу є перспективним методом у навчанні дітей з особливими потребами. Для них зображення - не просто наочність, а спосіб побудувати діалог. Візуалізація — це те, що нині «показано» майже всім.

Саме тому візуалізація стає стратегією навчання історії в сучасній школі.

Численні наукові дослідження підтверджують, що:

- 80% інформації людина сприймає через зір;
- 70% сенсорних рецепторів знаходяться в очах;
- 10% людина запам’ятовує з почутого, 20% – з прочитаного, і 80% – з побаченого і зробленого;

- близько половини нейронів головного мозку людини задіяні в обробці візуальної інформації;
- в 60 000 разів швидше сприймається візуальна інформація в порівнянні з текстовою [4].

Крім прекрасної обробки нашим мозком, візуалізація має ще декілька переваг:

- акцентування уваги на різних аспектах даних;
- аналіз великого набору даних зі складною структурою;
- зменшення інформаційного перевантаження людини і утримування уваги;
- однозначність і ясність виведених даних;
- виділення взаємозв'язків і відносин, що містяться в інформації;
- можливість легко можна помітити важливі дані;
- естетична привабливість.

Таким чином, візуалізація – це процес створення чітких яскравих образів за допомогою сучасних технологій. Вона дає повне і чітке уявлення про будь-який об'єкт, процес. Тому використання її на уроках історії є обгрунтованим і потрібним.

Сьогодні відома значна кількість візуальних засобів передачі інформації: дошка, плакати, схеми та мультимедійний проектор,

збірні візуальні засоби (магнітні та шпилькові дошки), демонстраційні моделі, екран / монітор комп'ютера, інтерактивна дошка, тощо.

Сучасній молоді, у більшості випадків, більш притаманне саме візуальне сприйняття інформації. Їх весь час переслідують яскрава реклама, Інтернет, телебачення. Візуалізація даних – це наочне представлення масивів різної інформації.

Існує кілька типів візуалізації:

- звичайне візуальне представлення інформації в схематичній формі, що посилює сприйняття і аналіз цієї інформації. Наприклад, часова лінія і графік з паралельними осями, діаграма Ейлера-Венна. До цієї групи можна віднести кругові та лінійні діаграми, гістограми і спектрограми, таблиці;
- концептуальна візуалізація, яка дозволяє розробляти складні концепції, ідеї і плани за допомогою концептуальних карт, діаграм Ганта;
- стратегічна візуалізація, що переводить у візуальну форму різні дані про різні сфери людської діяльності;
- структурна інформація, яка вибудовується за допомогою пірамід, дерев;
- комбінована візуалізація, що дозволяє об'єднати кілька складних графіків в одну схему.

В області передачі візуальної інформації постійно відбуваються колосальні зміни, з'являються нові види візуальної інформації, нові способи її передачі.

Наприклад, деякі електронні форми візуалізації навчального матеріалу:

- комп'ютерні презентації;
- флеш анімації;
- відео / аудіо матеріали;
- зображення;
- діаграми;
- схеми;
- графіки;
- Інтелект-карти [22].

Простежується стійка тенденція переходу різних «паперових технік» та «настільних додатків» в форму онлайн.

Візуалізація – потужний інструмент донесення думок та ідей до учня, помічник для сприйняття та аналізу історичних фактів та процесів. Безумовно, такий підхід вносить в навчання ефект новизни, привертає увагу школярів. Але щоб утримати увагу учнів і продуктивно використати навчальний час, застосування візуалізації повинно бути стратегічно вмотивованим, педагогічно доцільним, методично підкріпленим, чітко і логічно продуманим. Як і всі інструменти, її потрібно застосовувати в певний час і в певній кількості.

РОЗДІЛ I

ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

1.1. Друковані засоби

В першу чергу, це навчальні посібники (підручники, хрестоматії, книги для читання), наукова, науково-популярна та художня література (монографії, історичні документи, художні твори), наочні засоби навчання (навчальні історичні картини, твори живопису, портрети, фотографії, карикатури, тощо). МОН України визначає перелік підручників та навчально – методичних посібників, рекомендованих для використання в школі [16]. Існують і електронні посібники, які часто являють собою оцифровані паперові версії матеріалів.

1.2. Буктрейлер

Це короткий відеоролик, що відтворює у довільній формі розповідь про певні події. Як правило, такий метод роботи використовують для підвищення зацікавленості учнів. Буктрейлер може робити і вчитель, і учні, залежно від того, що є метою роботи. Найбільш цікава його особливість – специфічна, інтригуюча подача інформації.

Алгоритм створення буктрейлера:

1. Вибір книги, розповіді.

2. Створення сценарію до буктрейлера (продумати сюжет і написати текст). Сюжет - це основа відеоролика, те, з чого він буде складатися. Важливо внести інтригу і вибудувати сюжет таким чином, щоб учням неодмінно захотілося дізнатися, що ж буде далі.
3. Добірка матеріалу для відеоряду. Для буктрейлера можна підібрати малюнки, відсканувати ілюстрації книги, зняти власне відео або знайти потрібне в мережі Інтернет. Завантажені відеофайли потрібно конвертувати у формат аві. Для цього можна використати безкоштовну універсальну програму для конвертування файлів відео, аудіо та зображень Format Factory. За необхідності її можна завантажити з Інтернету [2].
4. Запис озвученого тексту, якщо це передбачено за сценарієм. Для запису і редагування звуку можна використовувати програму Sound Forge.

Для роботи з відео потрібно вибрати програму. Визначити, які вміння зі створення відео мають члени групи. Найпростіші програми, де можна зробити коротке відео - PowerPointта Windows Movie Maker. Для більш досвічених можна використовувати Sony Vegas Pro, Adobe Premier Pro, Final Cut.

Проте, є безліч мобільних додатків для створення слайд-шоу, презентацій чи відео. І якщо смартфон завжди з нами, чому б не використати його і для домашнього завдання.

5. Відеомонтаж. Вирізати / склеїти кілька фрагментів відео, додати звукову доріжку, змінити розмір відео, накласти ефекти, переходи [3].

Буктрейлери викликають багато цікавості у дітей покоління візуалів. Якщо задати дітям підготувати власний буктрейлер, вони точно будуть в захваті від таких уроків [23].

Типи буктрейлерів за візуальною складовою:

- Ігрові. Це міні-фільми. Для таких трейлерів часто використовують нарізки з екранізацій творів.
- Неігрові. Зазвичай це набір фотографій, картинок, ілюстрацій, цитат під музику. Головне завдання тут – правильно підібрати ілюстрації та музику до твору.
- Анімовані. Міні-мультфільм. Це може бути стоп-моушн, пластилінова анімація чи навіть анімовані комікси.

Типи буктрейлерів за змістом:

- Розповідні. Такі ролики презентують історичну подію, створюються для того, щоб заманити читача інтригою.
- Атмосферні. Головне завдання таких відеороликів – передати емоції та настрої.
- Концептуальні. У такому буктрейлері відкриваються нетипові думки та ідеї щодо конкретної події, історичної особи. Тут на перший план виходить внутрішнє сприйняття авторів відео.

1.3. Історія на екрані

Вибір відео, фільмів на урок історії є досить великий. Специфікою використання відеоджерел є те, що його можна використовувати на всіх етапах уроків, при підготові до ДПА, ЗНО. Після перегляду фільму учні можуть самостійно складати тести, висвітлювати певні питання, обмінюватися думками, готувати презентації, працювати з історичними джерелами. Фільми можна використовувати при вивченні всієї теми і як підсумковий урок при узагальненні. Особливо корисні такі фільми при вивченні військових битв, адже вони наочно дозволяють учням побачити розташування сил супротивників перед битвою, хід бою та його підсумки.

Слід пам'ятати, що переважна кількість відеофільмів створюється людьми, які далекі від викладання історії, тому відеоджерела мають відповідати певним критеріям:

- 1) відповідність джерел шкільній програмі з історії;
- 2) інформаційна насиченість відео – та аудіопотоку;
- 3) естетика виконання.

Ідею створення професійних відеоуроків реалізує Український інститут національної пам'яті. Кожен фільм має тривалість біля 15 хвилин, адже такий формат якнайкраще дає можливість вчителю підвести школярів до вивчення теми, а пізніше – обговорити почуте і побачене. Інститут презентував новий проект - короткі відеофільми, призначені для поглиблення вивчення окремих тем на уроках історії («За що боролася Українська

повстанська армія?», «Як творилася держава? Українська революція 1917-21 років»), як прямий запит на потреби сучасних школярів, для яких візуалізація відіграє величезне значення.

Використання відеофільмів на уроці повинні супроводжуватися низкою питань, що мають розвивальний характер. Звуковий супровід можна замінити живою мовою вчителя або учня. Також важливо підготувати коментарі до даного джерела.

1.4. Інтелект-карти

Інноваційним методом обробки і засвоєння інформації є метод ментальних карт, розроблений британським дослідником Тоні Бьюзеном. Майндмеппінг (mindmapping, ментальні карти) - це зручна і ефективна техніка візуалізації мислення і альтернативного запису. Ментальні карти, інтелект-карти, карти думок або карти пам'яті, розуму (англ. Mind map) - спосіб зображення процесу загального системного мислення за допомогою схем. Вчений заявляє, що проблемна ситуація - це процеси, що відбуваються в мозку людини. Логічні операції, мова, цифри, лінійне уявлення фактів обробляє ліва півкуля мозку, а за орієнтацію в просторі, сприйняття – права півкуля. Створення ментальних карт відбувається завдяки діяльності двох півкуль мозку і візуальному мисленню.

Карти пам'яті використовуються для створення, візуалізації, структурування і класифікації ідей, а також як засіб для навчання, організації, вирішення завдань, ухвалення рішень, при написанні статей. Карта пам'яті реалізується у вигляді діаграми, на якій

зображені слова, ідеї, завдання або інші поняття, зв'язані гілками, що відходять від центрального поняття або ідеї. У основі цієї техніки лежить принцип «радіантного мислення», що відноситься до асоціативних розумових процесів, відправною крапкою або точкою дотику яких є центральний об'єкт. Це показує нескінченну різноманітність можливих асоціацій і отже, невичерпність можливостей мозку. Подібний спосіб запису дозволяє карті пам'яті необмежено рости і доповнюватися.

Цікавим моментом при використанні ментальних карт також є те, що вони виступають не тільки засобом наочного представлення мислення їх автора, але одночасно – і діагностикою його мислення. Сама форма карти, те, який візуальний вигляд вона має, відображає ставлення її автора до презентованої теми, глибину розуміння ним теми в цілому та окремих її аспектів, ступінь і спосіб сприйняття та засвоєння ним певної інформації.

Значення схематичної візуалізації: підвищення точності інформації та ступеня її осмисленості; зорові уявлення доповнюють і розвивають слухові; узагальненість, цілісність образів; включення механізмів наочно-образної і емоційної пам'яті; взаємодія абстрактно-логічного і наочно-дієвого, образного, асоціативного мислення – посилення розумових процесів [8].

Карти пам'яті допомагають створити цілісний образ інформації (навчального матеріалу) – ключових понять і взаємозв'язків між ними. Карти знань можуть стати мотиватором до більш інтенсивного навчання, а також заміною текстових

конспектів. Відображення думок на папері дозволяє людині наочно бачити процес мислення. Використовуючи метод інтелект-карт можна навчити не тільки ефективно думати, але й вносити корективи у процес мислення, «розкласти ідеї по полицках». Ефективність навчання знаходиться в прямій залежності від якості репрезентації великих масивів інформації в компактні візуальні об'єкти, від умінь та навичок узагальнювати навчальний матеріал, здійснювати перехід від лінійного мислення до структурного, системного. При використанні ментальних карт людина розвиває творче та логічне мислення, пам'ять, уяву [Додаток А].

Алгоритм створення Інтелект - карти

1. Чітко визначте основну тему чи проблему – вона й буде центральним елементом вашої карти. Не записуйте її словами, доберіть яскравий графічний образ, що асоціюється з обраною тематикою. Пишіть друкованими літерами, змінюючи їх розмір у залежності від важливості поняття.
2. Від центру виведіть кілька гілок, кожен з яких позначте ключовими словами, назвами розділів, які пов'язані з основною темою. Форма гілок – прямі чи хвилясті – значення не має. Не треба розписувати кожне поняття, намагайтеся використовувати ключові слова чи взагалі символічні зображення. Так ви зможете запам'ятати основну інформацію швидше та легше.
3. Від кожної з основних гілок будуть відходити додаткові гілки 2-го, 3-го рівнів. Бажано, щоб вони були меншими та тоншими

від основних. Аби не заплутатися, нумеруйте гілки, використовуйте різні кольори для окремих зон та різні стилі малювання. Чим більше кольорів буде використано, тим краще. Пов'язані інформаційні блоки краще поєднувати, виділяючи однаковим кольором чи фоном

4. Дотримуйтеся радіальної структури. Гілок та відгалужень може бути стільки, скільки вам потрібно, але пам'ятайте про ієрархію: найважливіші поняття мають розташовуватись ближче до центру, а менш значущі – подалі. Довжина ліній має приблизно дорівнювати довжині слова.
5. Редагування ментальної карти. Якщо залишаються порожні гілки, не варто примушувати себе вигадати хоч щось, краще залиште все як є. Через деякий час мозок сам підкаже рішення.
6. Зберігання, експортування, чи друк Інтелект – карти.
7. Закріплення нових знань за допомогою презентації візуальної роботи з текстом.
8. Накопичення, зберігання, використання власних Інтелект – карт.

Інтелект-карти можна порівняти з картами міста. Основна ідея (питання, проблема) інтелект-карти нагадує центр міста; головні широкі вулиці, що йдуть від центра міста, – це основні думки; вузькі вулиці, чи відгалуження – другорядні думки і т.д.; малюнками можна позначити важливі місця на карті міста та найцікавіші ідеї в розумовій карті [18].

Головна відмінність ментальних карт від інших способів візуалізації полягає у тому, що вони «активують» пам'ять, збуджують процеси сприйняття та розуміння. Зокрема, це має місце завдяки принципу «різноманітності» у зображенні ідей та асоціацій: використання різних кольорів і товщини ліній гілок та вузлів, влучних ключових слів чи фраз, образів чи символів, зображень і позначок тощо. Перевагою методу є можливість структурування великої за обсягом інформації та спрощення передачі/отримання закладених у діаграму узагальнених знань. У комп'ютерній програмі карта знань має опції «безкінечного масштабування». Це дозволяє розмістити на ній практично необмежену кількість елементів, які, тим не менше, залишатимуться логічно, змістовно й асоціативно пов'язаними, наочно і компактно «впакованими на одному листі» у цікавій формі.

Значення схематичної візуалізації: підвищення точності інформації та ступеня її осмисленості; зорові уявлення доповнюють і розвивають слухові; узагальненість, цілісність образів; включення механізмів наочно-образної і емоційної пам'яті; взаємодія абстрактно-логічного і наочно-дієвого, образного, асоціативного мислення – посилення розумових процесів.

Інтелект-карти досить поширена технологія розвитку критичного мислення, та її використання у шкільній практиці потребує певної адаптації до вікових особливостей учнів й вимог навчального процесу. Необхідною умовою застосування даної технології у навчальному процесі є комп'ютеризація навчального

закладу, обладнання класів мультимедійними комплексами та підключення до Інтернет-мережі.

1.5. Карти історичні (статичні та інтерактивні)

Серед методів візуалізації на уроках історії чи не найважливішим є робота з історичною картою і атласом. [Д1]. Історична карта – це повноцінне джерело історичної інформації. Правильна організація роботи учнів з картою поєднує часові і просторові параметри події, вказує на статистичні складові історичного процесу, пов'язує образи та уявлення, які виникають в результаті роботи з навчальним текстом, з просторовим сприйняттям певної історичної реальності. Основна мета картографічних завдань в шкільних курсах історії - сприяти формуванню уявлень про історичний простір. Карта - зменшене узагальнене зображення поверхні Землі (або її частини) на площині. Людина створювала карти з найдавніших часів, намагаючись наочно уявити взаємне розташування різних ділянок суші і морів. Працюючи з картою, можна виконувати завдання різного виду складності, надавати діяльності учнів різний характер: відтворюючий, перетворюючий, творчий.

Часто причинно-наслідкові зв'язки стають зрозуміліші, коли розглянути історичну карту. Під час роботи з нею учні виконують завдання, які розвивають вміння орієнтуватися в історичному просторі, вчать порівнювати, аналізувати, узагальнювати історичні факти. Окрім того, робота з картою є найбільш простим і доступним методом візуалізації навчальної інформації.

На сьогодні простежуються тісні взаємозв'язки історичних карт з новітніми інформаційними технологіями, оскільки геоінформаційні технології забезпечують нові методи для аналізу і відображення змісту історичних карт. Важливим напрямом досліджень у сфері картографії є використання історичних картографічних творів у середовищі Інтернет, використання історичних карт за допомогою мультимедіа.

Інтерактивна карта – електронний картографічний твір нового покоління. Це картографічний посібник для вдосконалення вивчення історії в школі, що відповідає вимогам навчальної програми з відповідного курсу. Вона шляхом поєднання різних форм сприйняття допомагає вчителю у підготовці та проведенні уроків на базі комп'ютерного класу, мультимедійного проектора, інтерактивної дошки, а учням – у поглибленні історичних знань. З її допомогою вчитель творчо опрацьовує тему і зміст уроку, способи подання візуальної інформації, чим активізує самостійну діяльність учнів. Інтерактивні карти дозволяють підняти рівень викладання історії за рахунок збільшення інформативності карт з одночасним забезпеченням простоти й легкості сприймання картографічного матеріалу.

Інтерактивну карту можна використовувати для вивчення нового матеріалу, узагальнення, корекції та перевірки знань, вмінь та навичок учнів, виконання ними практичних робіт. Вчитель, знаючи рівень підготовки учнів, їхні психологічно-вікові особливості, матиме змогу запропонувати окремі завдання для індивідуальної та колективної роботи. Демонстраційні можливості

інтерактивної карти можуть бути збагачені за рахунок довідкової інформації у вигляді таблиць, графіків, діаграм, словника термінів, слайдів, анімацій.

1.6. Лепбук

Лепбук (з англ. lap – коліно, book – книга) – це саморобна інтерактивна папка чи зошит, в які збираються і яскраво оформлюються різноманітні пізнавальні матеріали з певної теми вивчення. Лепбук обов'язково має різні за розміром кишеньки, вставки, рухливі деталі, віконця, міні-книжечки тощо з цікавою інформацією щодо предмету вивчення.

Лепбуки можуть створюватись сумісно з педагогом, індивідуально чи групою учнів. В останньому випадку вчитель має чітко розподілити завдання між школярами.

Головна перевага лепбука в тому, що він створюється власноруч і оформлюється за власним смаком. Це дозволяє структурувати інформацію, активно долучатися до навчального процесу і проявляти творчі здібності школярів. Завдяки цьому процес пізнання стає дійсно захопливим!

Використання лепбуків у навчальному процесі особливо актуальне в умовах впровадження Нової української школи. Такий метод дозволяє здійснювати навчання у ігровій формі і має наступні переваги:

1. Учень має можливість по своєму бажанню організувати інформацію з теми, що вивчається і краще зрозуміти і

запам'ятати матеріал. Це особливо допомагає у навчанні дітям-візуалам.

2. При необхідності можна повторити вивчене у будь-який зручний час. Просто відкрити лепбук і переглянути зроблену своїми ж руками книжку.
3. Такий спосіб навчання дозволяє напрацьовувати навичку самостійного збору, відокремлення та систематизації інформації. Таке вміння особливо важливе для людей сучасного інформаційного суспільства.
4. Якщо лепбук виконується сумісно у групі, такий метод навчання сприяє розвитку комунікаційних навичок, командної взаємодії тощо.

Алгоритм створення лепбуку:

1. Вибір теми. Тематика лепбуку може бути як загальною, так і вузькою: присвячена певним визначним подіям, історичній особі, тощо.
2. Складання плану. Перед тим, як переходити до створення проекту, треба попередньо спланувати що саме має бути у лепбуці. Адже це не просто книжка з малюнками. Її зміст повинен творчо розкривати тему.
3. Створення макету. Зміст майбутнього лепбуку має бути чітко розкладений по полицях, в якому порядку і де саме будуть розміщені складові проекту.
4. Підготовка складових. Чим більше складових саморобки, тим вона цікавіша. Так, для матеріалів можна заготовити

спеціальні фігурні конвертики, 3D-листівки, пазли, кишеньки-книжечки чи гармошки, висувні деталі, дверцята чи віконечка, блокнотики з чистими аркушами для приміток тощо.

5. Поєднання основи та складових. Кінцевий результат залежить не тільки від якості підбраного матеріалу, а й від охайності оформлення. Тому при створенні лепбуку треба докласти зусиль, щоб намалювати та приклеїти всі складові охайно.

Як показує практика зарубіжних шкіл, лепбук - ефективний освітній метод, який дозволяє формувати різносторонню творчу особистість [23]. Адже не дарма його широко використовують в [Додаток Б]. Створення лепбуку - надзвичайно цікавий метод візуалізації навчального матеріалу, заняття, яке подобається і учням, і їхнім вчителям [11].

1.7. Мемі

Це будь-яка інформація, подана лаконічно і дотепно, щоб привернути увагу. Вона відтворює певне ставлення до подій чи обставин. Найпопулярнішими є Інтернет-мемі у форматі зображення із влучним жартівливим текстовим поясненням. Тривалий час вважалося, що їх використовують у мережі тільки з розважальною метою, проте доведено, що у навчанні вони є доволі ефективними.

Найбільша небезпека для вчителя історії – зробити свій предмет нудним! Адже історія не має сприйматися учнями як щось чорно-біле, нецікаве та неживе.

Шість переваг використання мемів на уроці історії.

1. Мемі – це гумор. А гумор дозволяє розслабитись.

Психологи всього світу стверджують, що навіть про найсерйозніші речі треба говорити з усмішкою на вустах. А що може бути серйознішим за тисячолітню історію людства?

Саме сміх і позитивні емоції дозволять дітям розслабитися та зарядитися енергією для сприйняття матеріалу, а також запам'ятовування складних термінів і понять.

2. Правильний інтернет-мем підвищить цікавість до предмету.

Історію творять живі люди. І саме з них та їхніх вчинків варто іноді посміятися. Сміх «згладжує» кути, перетворює вивчення минулого на яскраву мандрівку. А цікавість, у свою чергу, може підштовхнути учнів до серйознішого та детальнішого вивчення історії. Адже зацікавившись, ми починаємо розслідувати, збирати інформацію та аналізувати її. Завдяки яскравим та влучним інтернет-мемам учні вдосконалять уміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки та навчатися з різних ракурсів дивитися на життя. Згодом частина дітей почне самостійно створювати мемі. Це допоможе їм зануритися в історію «з головою».

3. Мемі – це дотепні загадки, які розвивають пам'ять і увагу.

Одна з особливостей мему в тому, що він зазвичай не несе точної інформації, а навпаки – своєю провокативністю спонукає до її пошуків. Учені довели, що самостійно здобуті знання краще запам'ятовуються, а спосіб їх пошуку та аналізу залишається у

свідомості надовго. Меми, у більшості випадків, не варто сприймати буквально. Їх варто назвати такими собі «модернізованими ребусами», в яких кожна дрібниця має свій підтекст. Це чудово розвиває спостережливість та зорову пам'ять.

4. Розвиток критичного мислення й аналітичних здібностей.

Меми не варто дивитися або читати, їх треба розуміти! Для того, щоб зрозуміти такий «ребус», а тим паче зробити його власноруч, треба мати розвинені аналітичні здібності. Крім того, бажано добре орієнтуватися у навчальному матеріалі, знати факти та біографії історичних особистостей.

5. Мем – це інша точка зору.

Він допомагає дітям усвідомити, що є історичні факти, а є декілька їх оцінок. Існують тисячі історичних явищ і процесів, ставлення до яких не може бути однозначним. Меми «чіпляють» своєю провокативністю та спонукають детальніше розбиратися у конкретному питанні.

6. Обмін інтернет-мемами покращує навчальну комунікацію між учнями.

Гарними мемами хочеться поділитися з іншими. І завдяки такій комунікації між дітьми певний аспект навчального матеріалу буде передаватися учнівською аудиторією. При цьому учні стають ретрансляторами інформації, а значить – відчувають відповідальність за популяризацію мему та коректність його змісту. Також інтернет-мем сприяє покращенню комунікації (особливо

неформальної) між учнями та вчителем. Учні можуть створювати власні меми та демонструвати їх педагогу. Щирий сміх учителя з приводу якісного історичного мему є для дитини гарною мотивацією для подальшого вивчення історії.

7. Робота з інтернет-мемами сприяє розвитку креативного мислення та емоційного інтелекту [Додаток В].

Для того, щоб придумати дійсно «влучний» мем, замало лише знання фактів. Потрібна неабияка фантазія, вміння передати через зображення та декілька слів значний обсяг інформації. Крім того, мем має викликати емоції та почуття. Адже емоційно забарвлена інформація краще запам'ятовується, а діти починають глибше розуміти різницю між хорошим та поганим.

Для створення мемів можна скористатися спеціальними онлайн-інструментами. Кілька найбільш простих та зручних ресурсів:

1. Risovach

Risovach – безкоштовний та простий у користуванні онлайн-генератор мемів.

Переваги:

- інтуїтивно зрозумілий інтерфейс програми;
- швидкість виконання – генерація мему у 3 кроки (вибір зображення, додавання фрази-мему, скачування готового матеріалу);

- наявність бібліотеки шаблонів найбільш популярних зображень;
- можливість завантажити власне зображення.

2. Meme generator

Meme generator – безкоштовна програма для створення мемів, яку можна використовувати через браузер комп'ютеру чи, завантаживши застосунок на смартфон.

Переваги:

- більше 900 шаблонів старих та нових мемів;
- вибірки популярних мемів за певний період;
- можливість завантажити власне зображення із визначенням меж текстового поля;
- наявність теки «Вибране», куди можна додавати вподобані зображення;
- можливість поділитись власним мемом у соціальних мережах;
- пошук популярних мемів, створених іншими користувачами, за певним тегом.

3. Meme arsenal

Meme arsenal – безкоштовний онлайн-генератор мемів і коміксів.

Переваги:

- можливість створювання мему не лише на єдиному зображенні, але і генерації коміксу;

- зручний пошук шаблонних зображень (за ключовим словом, тегом, серед популярних чи нових, зі світлин, малюнків чи коміксів);
- налаштування розміру букв, центрування та положення тексту у завантаженому і шаблонному файлі при створенні мему.

Запропонуйте учням створювати тематичні меми під час уроку. Такий формат навчання може стати цікавим доповненням освітнього процесу: він сприяє розвитку спостережливості, креативному переосмисленню будь-якої інформації, розвиває почуття гумору та навчає школярів лаконічно робити акценти на ключових моментах. До того ж, створення мемів – це відмінний спосіб додати гумору під час уроків, а це, у свою чергу, позитивно впливає на побудову відносин з вашими учнями!

Використовувати меми під час уроків історії варто. Вони обов'язково допоможуть зосередити увагу дітей, зроблять заняття цікавішими та ефективнішими.

Але пам'ятайте про обмеження:

- не варто зловживати мемами;
- використовувати їх треба коректно, у відповідний момент;
- уникати використання мемів «на межі дозволеного»;
- використовувати не лише для розваги, а, в першу чергу, для удосконалення процесу навчання.

1.8. Презентації

Презентація (спосіб подання інформації) — інформаційний інструмент, що дозволяє повідомити учням потрібну інформацію шляхом візуального сприйняття. Відноситься до найпоширеніших методів візуалізації на уроках історії.

Алгоритм створення презентацій:

1. Визначити зміст презентації:

- скласти план виступу;
- оцінити, що з написаного можна проілюструвати у презентації.

2. Побудувати послідовність висвітлення матеріалу.

3. Визначити кількість слайдів презентації в залежності від обсягу пропонованої інформації.

4. Створити презентацію:

Рекомендації до вибору фону:

- якщо хочете, щоб вся Ваша презентація була виконана в одному стилі, варто відразу відзначити, що вибраний фон необхідно застосувати до всіх слайдів презентації;
- фон повинен бути контрастним по відношенню з кольором літер (тобто не повинно бути темні літери на темному тлі); при цьому не варто вибирати темний фон і білі букви (такий оригінальний підхід не звичний для сприйняття і вимагає часу, щоб звикнути).

5. Оформити написи.

Рекомендації до оформлення текстових повідомлень:

- найкраще кожен смислову одиницю (мета, завдання, висновок) оформляти у вигляді окремої текстової комірки, тоді для кожної з них можна буде налаштувати анімацію;
- розмір і тип шрифту слід вибирати чіткий, тому текст має бути добре видно на відстані 3-х метрів.

6. Вставити нові слайди.

7. Оформити графіки, діаграми, малюнки.

Графіки, діаграми та рисунки можна взяти з вже наявних, наприклад, виконаних у форматі Word або Excel.

8. Налаштувати анімації.

9. Редагувати послідовність слайдів.

10. Переглянути презентацію.

11. Зберегти створену презентацію.

8 правил ефективної презентації:

1. Визначаємо ідею презентації
2. Ідентифікуємо ціль (найперше дайте відповідь на питання: Для чого ви готуєте презентацію?" і "Хто ваша цільова аудиторія".
3. Структуруємо контент майбутньої презентації (три головні питання- "що, чому та як?".)

4. Малюємо сторіборд (називається заготовка, замальовка ваших майбутніх слайдів)
5. Обираємо сервіс, за допомогою якого створити презентацію.
Якщо хочете вирізнитись з-поміж інших, є альтернативи - Prezi, Keynote та Google Slides. Для відео презентацій використовуйте PowToon, Moovly, Vyond, Plotagon.
6. Створюємо дизайн презентації.
Оберіть кольорову палітру та шрифт, який ви використовуватимете у презентації. Зверніть увагу на такі шрифти Arial, Tahoma, Verdana.
Щодо нейтральних шрифтів Кирилиці, то застосовуйте – Open Sans, PT Sans, Roboto, Ubuntu, Cuprum. Пам'ятайте, що у всій презентації має бути не більше 5 кольорів та до трьох різних шрифтів.
7. Застосовуємо візуальні ефекти.
Однак пам'ятайте, що на кожному слайді розміщують не більше 3-5 об'єктів.
8. Напрацьовуємо власний стиль презентацій.

1.9. Скрайбінг

Це нова форма презентації навчального матеріалу. Його використання на уроках дає змогу залучити учнів до обговорення презентацій, розвиває комунікативні навички, креативне мислення, творчий підхід і допомагає вчителю легко і нестандартно організувати навчальну діяльність та урізноманітнювати уроки.

Скрайбінг пропонує разом з учнями створювати відео та комікси на уроці (від англ. scribe - накидати ескізи). Це - не різновид малювання, головне тут не зображення, а та інформація, яку вчитель хоче донести до учня [12]. Тож свою розповідь він швидко, «на льоту» ілюструє позначками, коміксовими картинками, малюнками, часто кумедними, щоб вони врізалися у пам'ять. Учні майже одночасно чують і бачать приблизно однакову інформацію, що підсилює швидкість засвоєння. Жартують, що саме методом скрайбінгу користувалися доісторичні люди, адже ще до появи мови вони спілкувалися за допомогою наскельних малюнків.

Крім того, скрайбінг суттєво економить час. Адже те, що довелося б записати на 3-4 сторінках, завдяки умовним позначкам та малюнкам можна згрупувати на одній. Це дуже зручно і для вчителя, і для учня.

Основні правила скрайбінгу:

- з геометричних форм можна створити схематичне зображення будь-чого, і цього досить для візуалізації;
- зображення має містити тільки основні риси, без зайвих деталей;
- два-три кольори — цілком достатньо, зловживання кольорами втомлює і заважає сприйняттю;
- інформацію краще подавати 50 на 50: половина — текст, половина — візуальний супровід.

Є два основних види скрайбінгу: фасилітація та відеоскрайбінг. Скрайбінг-фасилітація (від англійського facilitate -

допомагати, полегшувати, сприяти) - це переклад інформації зі словесної форми у візуальну та фіксування її у режимі реального часу. Робота вчителя на уроці під час пояснення нового матеріалу з крейдою в руках - приклад скрайбінгу фасилітації. Всі ідеї презентації вміщуються в картинки, графіки і схеми [Додаток Г]. Відео-скрайбінг (doodle style) – метод передавання графічної інформації за допомогою “малюючої руки”. Переваги відеоскрайбінгу полягають у тому, що відеоролик можна використовувати безліч разів, цей вид діяльності викликає у виконавців особливу зацікавленість.

Способи скрайбінгу

Існує три основні способи скрайбінгу: «живе» малювання, «аплікації» та відео. Є ще й найновіша розробка: застосування 3D-ручок, які створюють об'ємні образи. З ними учень може гратися, відчувати на дотик, тож задіяний ще один канал сприйняття інформації.

«Живий» малюнок. Він має бути розбірливий, тому варто прослідкувати, щоб між малюнками було достатньо місця. Готуючись до уроку, учитель, який віддає перевагу саме цьому способу, продумує заздалегідь, що «скрайбуватиме», а про що лише розповість. Тоді на занятті буде значно легше.

«Аплікації». Малюнки, які ви застосовуєте, треба вирізати та знайти спосіб прикріпити під час розповіді. Можна затиснути їх магнітиками, зробити кріплення з фланелі, підвісити на скріпках чи прищіпках, розмістити на дошці для презентацій, приклеїти тощо.

Відеоскайбінг. Ролики, де продемонстровано, як олівцем чи пензликом поетапно малюють відеоряд. Вчителю можуть стати в пригоді такі програми, як: VideoScribe, PowToon, Sparcol Videoscribe.

Способи структурування зображень:

1. Малюнки, поєднані стрілочками, передають найпростіші логічні зв'язки.
1. Алгоритм. Коли є причинно-наслідковий зв'язок, краще використовувати систему алгоритмів. Підходить для пояснення теми, коли з одного позначення витікає інше. Годиться для великого обсягу інформації. Можна застосовувати наприкінці викладу нової теми для ефективнішого засвоєння матеріалу. А також продемонструвати зв'язки між різними темами.
2. Блок-схема. Описує алгоритми, при цьому кожен крок зображується у вигляді блоків різної форми. Лінії вказують напрям послідовності. Зручно передавати теми, пов'язані з перебігом у часі (наприклад, біографії, процеси, що мають початок та кінець, події).
3. «Попкорн». «Віконця» нагадують шматочки попкорну або хмари. Також подібні до елементів коміксів, що передають мову героїв. Такі елементи не мають підпорядкування, вони — рівноцінні. Наприклад: культура, побут, тощо.

4. «Павучок», «сонце», «інтелект-карта». У центрі — тема, а лінії-промінці позначають її складові або пов'язані з темою асоціації.

Алгоритм створення скрайбінгу:

- вибрати тему (повинна добре ілюструватися);
- створити команду, розподілити ролі (режисер-сценарист, звукооператор, художник, диктор, монтажер);
- дібрати матеріал, проаналізувати його, скласти план;
- написати сценарій, розбивши його на кадри;
- створити ескізи та обговорити їх у команді;
- намалювати і зняти на камеру (телефон, планшет, фотоапарат);
- скачати відео на комп'ютер і здійснити монтаж, накласти звук, титри в одному із відео редакторів (Windows Movie Maker, Nero, Киностудія Windows Live тощо).

Особливість скрайбінгу полягає в тому, що одночасно залучаються різні органи чуттів: слух та зір, а також уява людини, що сприяє кращому розумінню та запам'ятовуванню. Наразі скрайбінг — інноваційна технологія, за допомогою якої можна привернути увагу школярів, забезпечити їх додатковою інформацією та виокремити головні моменти теми. Скрайбінг є новою формою презентації навчального матеріалу. Його використання на уроках дає змогу зацікавити учнів, залучити їх до обговорення, при цьому розвиває комунікативні навички, креативне мислення, творчий підхід і допомагає вчителю легко та

нестандартно організувати навчальну діяльність та урізноманітнити урок. Оскільки в процесі сприймання включається, як візуальна, так і слухова складова розповіді, то ефект від надання інформації значно збільшується.

1.10. Соціальні мережі

Все більше місця у житті сучасних підлітків займають соціальні мережі – тут вони діляться думками та емоціями, завантажують світлини з подіями зі свого життя та відмічають геолокацію подорожей чи улюблених місць відпочинку. Зважаючи на це, можна використати цей близький для школярів спосіб спілкування, як інструмент для проведення творчих уроків.

Instagram – це популярний та швидкий спосіб редагування світлин з можливістю ділитися ними з друзями. За допомогою цієї соціальної мережі можна розвивати у школярів візуальне мислення.

Twitter та Facebook – популярні соціальні мережі, з використанням яких можна обмінюватись повідомленнями, відмічати геолокацію, додавати текстовий, аудіо, фото, відео та графічний контент.

Вивчаючи історію, учні можуть відчути відчуженість через надзвичайну далекість тих подій від реального життя, наче тоді жили інші люди, і зрозуміти їх майже неможливо. Щоб це відчуття в учнів не виникло, можна осучаснити історію, подібно проекту «1917. Вільна історія», в межах якого історичні відомості подаються у формі коротеньких постів у соціальних мережах. Можна запропонувати школярам опанувати біографію і діяльність

історичних осіб за допомогою соціальних мереж: якими думками чи подіями ділилася б ця особа у постах Twitter, які б світлини з друзями виставляв, як би міг виглядати його профіль на Facebook, як би змінювалась його геолокація час від часу та які б тексти були у його блозі.

Згідно з теорією поколінь, сьогоднішні школярі – діти народжені після 2000 року, відносяться до покоління Z. Вони перше покоління, що народилось у цифровому світі і не уявляє життя без гаджетів та девайсів.

Основний спосіб комунікації переважної більшості сьогоднішніх підлітків у повсякденному житті – короткі графічні повідомлення у стилі емоджі. Чому б не залучити такий інструмент для творчого переосмислення навчального матеріалу на уроках з історії, під час вивчення життя та досягнень певних історично значущих особистостей.

Запропонуйте школярам «обіграти» ситуації з життя окремого письменника, дослідника чи політичного діяча, наче він жив не колись давно, а був би нашим сучасником, при цьому б займався тим же, чим і тоді. От тільки б використовував інші засоби комунікації, наприклад, смартфон.

Попросіть передати сенс певних подій чи листування від імені відомих людей минулого сучасними методами смс-повідомлень з відповідними емоціями. Це дозволить подивитись на «героя з підручника», перш за все, як на звичайну людину, подумки

«наблизити» його, помістити у свій простір, а також у видатній постаті минулого роздивитись реальну особистість.

Можна створити уявне онлайн-листування двох митців. Це не складно та водночас дуже цікаво. Проведення уроків у такому форматі дозволить школярам під час навчання використовувати зручні онлайн-інструменти, а також виявити власні творчі здібності та зробити видатних особистостей з підручника трошки ближчими [Додаток Ж].

1.11. Сторітелінг

Сторітелінг - це мистецтво розповідати історії з метою навчання, керування шляхом донесення змісту повідомлення за допомогою спеціальної методики. Сучасні діти губляться серед оточуючого їх інформаційного шуму. Якщо розказані вчителем факти одразу не зачепили, вони автоматично потрапляють до категорії нецікавих.

Усі люди люблять слухати цікаві історії. Якщо правильно побудувавши розповідь, можна зачепити розум, логіку, емоції. Викликавши у слухача потрібні переживання, можна вивести його на певні висновки, а потім – підштовхнути до потрібних дій. Такі властивості методики високо оцінили не лише педагоги, а й керівники компаній, маркетологи, журналісти, редактори.

Сторітелінг як формат навчання у школі має величезну практичну користь: легке засвоєння матеріалу, розвиток уяви, подолання страху публічного виступу, налагодження стосунків з іншими учнями, самопізнання. Тож не дивно, що з кожним роком

він стає всі більш популярним. Така розповідь разом з візуалізацією дає вражаючий ефект [Дод.Д].

Існує віртуальний сторітелінг- цікава різновидність історії з графічним супроводом на інтерактивній дошці.

1.12. Хмари слів

Хмара слів – це візуальне відтворення списку слів, категорій чи міток на єдиному спільному зображенні. За допомогою хмар слів можна візуалізувати термінологію з певної теми. Це сприяє швидкому запам'ятовуванню інформації.

Хмару слів можна легко згенерувати власноруч, використавши спеціальні програми(Інтернет-ресурси для створення хмар слів власноруч).

Word Art (Tagul)

Word Art – багатофункціональний англомовний сервіс для створення хмар слів. З його допомогою можна створювати яскраві хмари різної форми. Однак недоліком цієї програми є певне спотворення шрифтів при відображенні кирилиці.

Ключові переваги Word Art:

- для створення хмари текст можна або додати вручну, або за вказаним посиланням;
- розширені налаштування дозволяють змінювати у відображенні хмари ряд параметрів (основну форму, добирати

- комбінацію з 8 кольорів, шрифти, орієнтування слів, колір фону тощо);
- можливість відображення певних слів виключно обраним кольором;
- безкоштовне скачування зображень у форматі jpg чи png (скачування векторного зображення платне).

Можливості використання хмари слів на уроці:

- в «хмару» можна "зашифрувати" тему уроку, яку учні повинні визначити;
- «хмара» може слугувати в якості опорного конспекту для подачі нового матеріалу чи його узагальнення;
- можна запропонувати дітям прочитати в «хмарі» головне питання, на яке необхідно знайти відповідь протягом уроку;
- скласти речення або розповідь, використовуючи якомога більше слів з «хмари»;
- впізнати твір за текстом;
- показати «хмару», складену зі слів, що відповідають темі уроку, і попросити пояснити їх зміст;
- перетворити нудний текст в цікаву головоломку;
- написати зашифровану листівку героєві твору чи письменнику;

- зробити "хмарку" підказок до художнього твору чи оглядової теми;
- повторити основні поняття теми, що вивчається.

1.13. Хмарні технології

Технотренд для візуалізації інформації - хмарні технології. Впровадження хмарних технологій в процес навчання у школі забезпечує ефективне використання навчального часу; сприяє заощадженню коштів, необхідних на створення і підтримання комп'ютерних класів; відкриває якісно інший рівень набуття знань, де учні отримують можливість перебувати в процесі навчання в будь-який час і в будь-якому місці, де є підключення до мережі Інтернет; уможлиблює централізоване адміністрування програмних і інформаційних ресурсів, що використовуються в навчальному процесі, а саме головне – робить більш ефективним і інтерактивним навчальний процес і уможлиблює швидке створення візуальних дидактичних навчальних засобів та їх адаптування до навчального процесу. В наш час існує багато безкоштовних сервісів, які вже мають готові набори візуальних дидактичних засобів, або дозволяють вчителю створювати власноруч необхідні додатки і для цього педагогу не обов'язково мати навички програмування, оскільки дані сервіси інтуїтивно зрозумілі, зручні та прості у використанні.

Будь-яка форма візуалізації інформації містить елементи проблемності. Завдання вчителя – використовувати такі форми наочності, які не тільки доповнили б словесну інформацію, але й самі були носіями інформації. Чим більше проблемності в візуальній інформації, тим вищий ступінь розумової активності учня.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ

НА УРОКАХ КУРСУ «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. 8 КЛАС»

РОБОТА З ІСТОРИЧНОЮ КАРТОЮ» (з досвіду роботи)

Високу ефективність має урок, на якому, як метод візуалізації інформації використовується історична карта. Саме така система уроків розроблена відповідно до навчальної програми «Історія України. 5–9 класи», яка затверджена наказом МОН України від 21.02.2019 № 236. [16]. Робота з історичною картою проводиться на основі «Атласу з історії України (XVI – XVII ст.) 8 клас» [1].

2. 1. Українські землі у складі Речі Посполитої (XVI-перша половина XVII ст.)

Тема. Статус Українських земель у складі королівства Польського, Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, Священної Римської та Османської імперій, Московського царства в першій половині XVI ст.

Робота з картою «Українські землі наприкінці XV - у першій половині XVI ст.» (атлас, с.1).

Цільові завдання: ознайомлення учнів з структурою курсу «Історія України», яка вивчається у 8 класі, з побудовою «Атласу з історії України (XVI- XVIII ст.) 8 клас». На основі роботи з атласом школярі повторюють матеріал; використовують карту як джерело інформації для характеристики історичних подій та явищ; показують на карті територіальні зміни, які відбулися на українських землях XV- XVI ст.; згадують і пояснюють основні поняття, пов'язані з періодом Середньовіччя; визначають хронологічні межі та періодизацію Нового часу; порівнюють сучасні кордони України з межею розселення українців на середину XVIст.; критично оцінюють поданий в атласі матеріал.

Блок завдань для учнів:

- Дивлячись на титульну сторінку атласу, назвіть хронологічні межі періоду історії України , який вивчається у 8 класі.
(У 8 класі вивчається історія України у період з XVIст. по XVIII ст.)
- Як називається визначений період історії України ?
(Період історії України з XVIст. по XVIII ст. називається Нова історія.)
- Прочитайте і запам'ятайте умовні позначення в атласі.
- Яким кольором на карті позначено сучасні кордони України?
(Білим кольором на карті позначено сучасні кордони України.)

- Чому українські землі наприкінці XV ст. зафарбовано різними кольорами?
(Українські землі наприкінці XV ст. зафарбовані різними кольорами тому, що вони перебували у складі різних держав.)
- У складі яких держав перебували українські землі наприкінці XV ст.?
(Наприкінці XV ст. українські землі перебували у складі таких держав: Великого князівства Литовського, Королівства Польського, Московського царства, Угорщини, Османської імперії та її васалів.)
- Які держави - васали Османської імперії зображені на карті ?
(Держави - васали Османської імперії: князівство Трансильванія, Молдовське князівство, Кримське ханство.)
- Покажіть на карті українські землі, які наприкінці XVст. були у складі різних держав.
(У складі Великого князівства Литовського була більшість українських земель: Подляшшя, Волинь, Східне Поділля, Київщина. Галичина, Белзщина, Холмщина, Західне Поділля належали Польському королівству. Буковина була у складі Молдовського князівства. Угорське королівство володіло Закарпаттям. Чернігово - Сіверщина увійшла до Великого князівства Московського. Північне Причорномор'я та Крим були володіннями Османської імперії та її васалів.)
- Як названо в атласі незаселені прикордонні території між литовськими і турецько - татарськими володіннями?

(Незаселені прикордонні території між литовськими і турецько – татарськими володіннями називались «Дике поле» тому, що ці землі були безлюдними через воєнні ворожі набіги.)

- Зробіть опис природно-географічного середовища «Дикого поля».

- Як змінювалась протягом XV- XVIIст. чисельність українців, які потрапили до татарської неволі?

(Протягом XV - XVIст. чисельність українців, які потрапили до татарської неволі, збільшилась на 150 тис. чол., а у XVIIст. чисельність полонених зменшилась до 300тис. чол.)

- Чим можна пояснити зміни в чисельності українців, які потрапили до татарської неволі протягом XV- XVIIст.?

(Збільшення чисельності українців, які потрапили до татарської неволі протягом XV - XVIст., можна пояснити слабкістю Великого князівства Литовського та Королівства Польського, а зменшення кількості поневолених українців у XVIIст. пояснюється зміцненням державної влади і посиленням захисту територій.)

- Покажіть на карті українські землі у складі королівства Польського, Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтійського, Священної Римської та Османської імперій, Московського царства в першій половині XVI ст.

- Порівняйте сучасні кордони України з межею розселення українців на середину XVIст.

(На заході і півночі межа розселення українців у середині XVIст. займає більшу територію, ніж її визначає сучасний кордон України; на півдні - навпаки.)

Тема. Люблінська унія 1569 р. та її вплив на українське суспільство.

Робота з картами: «Українські землі у другій половині XVI - у першій половині XVII ст.» (атлас, с. 2), «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас, с. 3), «Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVII ст.)» (атлас, с. 3).

Цільові завдання: учні показують на карті територіальні зміни, які відбулися на українських землях після Люблінської унії, польські воєводства на українських землях та їх центри.

Блок завдань для учнів:

- Показати на карті українські землі, які на середину XVIст. перебували під польською владою.
(Галичина, Белзщина, Холмщина, Західне Поділля належали Польському королівству.)
- Показати на карті українські землі, які на середину XVIст. входили до Великого князівства Литовського?

(У складі Великого князівства Литовського була більшість українських земель: Підляшшя, Волинь, Східне Поділля, Київщина.)

- Якими кольорами на карті показані польські і литовські володіння?

(На карті польські володіння зафарбовані зеленим кольором, а литовські –жовтим.)

- Кордони якої держави на карті зафарбовано червоним кольором?

(На карті зафарбовано червоним кольором кордони держави Річ Посполита.)

- Коли і як виникла ця держава?

(Річ Посполита утворилась у 1569 році в результаті об'єднання Литви і Польщі.)

- В якому місті відбулось об'єднання Литви і Польщі? Яким терміном позначено на карті слово «об'єднання»?

(У місті Любліні відбулось об'єднання Литви і Польщі. Слово «об'єднання» позначено терміном – унія.)

- Яка адміністративно – територіальна одиниця була запроваджена на українських землях внаслідок Люблінської унії?

(На українських землях внаслідок Люблінської унії була запроваджена адміністративно – територіальна одиниця- воєводство.)

- Назвіть і покажіть на карті воєводства, створені на українських землях у складі Речі Посполитої.

(На українських землях у складі Речі Посполитої були створені такі воєводства: Руське, Белзьке, Підляське, Волинське, Брацлавське, Київське, Подільське.)

- Покажіть на карті центри названих воєводств.

(Центри воєводств: Руського - Львів, Белзького – Белз, Підляського - Дорогочин, Волинського - Луцьк, Брацлавського – Брацлав, Київського - Київ, Подільського – Кам’янець.)

- Розгляньте герби воєводств і підготуйте повідомлення про те, що вони означають.

Тема. Економічне життя села і міста.

Робота з картами: «Українські землі у другій половині XVI - у першій половині XVIIст.» (атлас, с.2), «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVII ст.)» (атлас, с.3).

Цільові завдання: учні характеризують зміни суспільно-політичного та економічного життя в українських землях після Люблінської унії; соціальну структуру українського суспільства; показують українські міста, які отримали Магдебурзьке право; головні торгові шляхи; резиденції польських, литовських та українських магнатів; фільваркові господарства; аналізують розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої .

Блок завдань для учнів:

- Як називалось у середньовічній Європі право міста на самоврядування?

(Право міста на самоврядування називалось Магдебурзьким правом.)

- Покажіть на карті українські міста, яким було надано Магдебурзьке право до початку XVIIст.

- Покажіть на карті українські міста, яким було надано Магдебурзьке право в середині XVIIст.

- Покажіть воєводства, на території яких були найбільш розвинуті торгові шляхи.

(Воєводства, на території яких були найбільш розвинуті торгові шляхи - Руське та Київське.)

- Резиденції яких польських, литовських та українських магнатів були розміщені на українських землях?

(На українських землях були розміщені резиденції таких магнатів: Потоцьких, Острозьких, Чорторійських, Радзивіллів, Вишневецьких, Збараських.)

- Назвіть найбільшу і найменшу густоту населення на українських землях у складі Речі Посполитої.

(Найбільша густота населення на українських землях у складі Речі Посполитої у XVIст. – першій половині XVIIст. становила більше 10 жителів на кв. км., а найменша – до 3 чоловік на кв. км.)

- Покажіть на карті воєводства з найбільшою і найменшою густотою населення.

(Найбільша густина населення була у Підляському, Руському, Волинському воєводствах, найменша – у Київському воєводстві.)

- Випишіть у зошит назви українських міст (територія сучасної України) з кількістю жителів більше 10 тисяч і з кількістю 5-10 тис.чол.

(Українське місто з кількістю жителів більше 10 тисяч - Львів, а з кількістю 5-10 тис.чол. – Кам'янець, Могилів, Київ, Переяслав, Корсунь, Умань.)

- Порівняйте кордон сучасної України і межу розселення українців на початку XVIIст. Чи збігаються вони?

(Кордони сучасної України і межа розселення українців на початку XVIIст. не збігаються. На заході, півночі і сході межа розселення українців ширша за кордони сучасної України, а на півдні – навпаки.)

Тема. Криза православної церкви в XVIст.

Робота з картами: «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI- перша половина XVIIст.)» (атлас, с.3); «Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас, с.3); «Культура України у XVI- першій половині XVIIст.» (атлас, с.6).

Цільові завдання: учні визначають причини, сутність та наслідки Берестейської церковної унії 1596 р., показують територію поширення греко-католицької віри; пояснюють закономірність існування різних релігій на території України.

Блок завдань для учнів:

- Які віросповідання були поширені на території Речі Посполитої у XVI–XVIII ст.?

(На території Речі Посполитої у XVI –XVIII ст. були поширені такі віросповідання: католицизм, православ'я, протестантизм.)

- У яких районах країни поширювалось кожне з цих віросповідань?

(Відповідь. На півночі країни поширювався протестантизм, на заході – католицизм, а на східних землях- православ'я.)

- Яке віросповідання було найбільш поширеним на українських землях ?

(На українських землях найбільше було поширене православне віросповідання.)

- Назвіть і покажіть на карті центри католицьких архієпископств і центри православних митрополій на українських землях у XVI - XVIII ст.

(Центр католицького архієпископства на українських землях у XVI–XVIII ст.- Львів, а центр православної митрополії - Київ.)

- У якому місті і коли відбулось утворення греко –католицької (уніатської церкви)?

(Утворення греко – католицької (уніатської церкви) відбулось у1596 р. у місті Берестя.)

- Після Берестейської унії майже всі православні єпископи стали уніатами. Лише два єпископи лишились вірними православ'ю.

Назвіть і покажіть на карті православні єпархії, які не прийняли Берестейську унію.

(Вірними православ'ю лишились львівський єпископ Гедеон Балабан, та перемишльський Михайло Копистенський.)

- Яке місто стало резиденцією Київського греко - католицького митрополита після 1599р.?

(Резиденцією Київського греко-католицького митрополита після 1599 р. стало місто Вільно.)

- У якому році прийняли унію закарпатські українці?

(Закарпатські українці прийняли унію у 1646р.)

- Які зміни у віросповідуванні українського і білоруського населення відбулись в 1620 році?

(Із 1620 року відбувається відновлення православної ієрархії на українських і білоруських землях.)

- Багато для розбудови церковного і культурного життя України зробив православний митрополит Петро Могила. За його сприяння у 1632р. було створено колегію. Як називалась колегія, покажіть місто її заснування.

(Києво – Братська колегія, заснована у Києві.)

- У якому році колегія змінила свій статус і назву?

(Із 1701р. колегія отримала статус академії, почала називатись Києво – Могилянською академією.)

Тема. Пересопницьке Євангеліє. Православні братства.

Острозька академія.

Робота з картами: «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI- перша половина XVIIст.)» (атлас, с.3),

«Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.) » (атлас, с. 3), «Культура України у XVI - першій половині XVII ст.» (атлас, с. 6).

Цільові завдання: учні показують на карті найважливіші православні церковні братства; називають найвідоміші школи вищого ступеню; місце і час виходу в світ першої рукописної книги українською мовою.

Блок завдань для учнів:

- Згадайте, що означає термін «православне братство».
(Братства - національно-релігійні громадські організації українських (русинських), білоруських (литовських) православних, польських - римо-католицьких міщан у XVI-XVIII ст.)
- Покажіть на карті українські міста, в яких у XVI-XVIII ст. виникли найважливіші православні братства.
(Назви міст, в яких виникли найважливіші православні братства: Київ, Луцьк, Володимир, Вишня, Дрогобич, Тисмениця, Львів, Дрогобич, Кам'янець, Острог.)
- У якій частині українських земель виникло більшість братств?
- (Більшість братств виникло у західній частині українських земель.)
- Школи яких типів існували в українських землях у XV-XVIIст.?

(В українських землях у XV- XVIIст. діяли школи таких типів: братські школи, єзуїтські школи та колегіуми, протестантські школи, василіанські школи.)

- Підготуйте повідомлення про особливості навчання у школах даних типів.
- Назвіть міста, у яких були відкриті школи вищих ступенів, коли вони почали діяти?

(Школи вищого ступеню: Острозька греко-слов'яно - латинська академія (1578р.), Замойська академія (1595р.), Києво-Могилянська колегія (1632р.).)

- Яке з трьох названих міст сьогодні знаходиться за межами України?

(Місто Замостя знаходиться у Польщі.)

- Як називалась перша рукописна книга українською мовою? Де і коли вона була написана?

(Перша рукописна книга українською мовою називалась Пересопницьке Євангеліє. Вона була написана у містечку Пересопниця на Волині у 1556-1561рр.)

- Яку особливу роль виконує Пересопницьке Євангеліє в історії сучасної України?

(Починаючи з 1991 року, стало традицією під час присяги Президента на вірність народові України поряд з Конституцією України та Актом проголошення незалежності України класти Пересопницьке Євангеліє, як найдорожчу духовну святиню.)

- Знайдіть на карті місто, у якому в друкарні Швайпольта Фіоля у 1483-1491рр. надруковані на замовлення перші кириличні книги - Часослов, Октоїх, Тріодь пісна, Тріодь цвітна.
(Місто, у якому в друкарні Швайпольта Фіоля у 1483-1491рр. були надруковані на замовлення перші кириличні книги - Краків.)
- У якому українському місті і коли у друкарні Івана Федорова надруковані перші українські книги?
(В українському місті Львів у 1574р. у друкарні Івана Федорова були надруковані перші українські книги.)

Тема. Архітектура та образотворче мистецтво.

Книговидання.

Робота з картами: «Українські землі у другій половині XVI- у першій половині XVIIст. (атлас, с. 2), «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.) » (атлас, с.3), «Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас, с.3), «Культура України у XVI - першій половині XVIIст.» (атлас, с.6).

Цільові завдання: учні знаходять на карті місця і назви пам'яток архітектури, центрів літописання, друкарства; знайомляться з духовними і культурними надбаннями та цінностями, історико-культурними традиціями українського народу і цивілізації в цілому.

Блок завдань для учнів:

- У яких воєводствах (на території сучасної України) у XVI - XVIII ст. найактивніше відбувався процес містобудування?
(У тих воєводствах активніше відбувався процес містобудування, у яких була більша густота населення: Руське, Волинське, Подільське.)
- На будівлі якого призначення у XVI–XVIII ст. був великий запит? Чому саме?
(Протягом XVI–XVIII ст. на українських землях багато будувалось фортець, замків, культових споруд, освітніх закладів.)
- Користуючись атласом, назвіть найвідоміші архітектурні споруди XVI–XVIII ст.
(У XVI–XVIII ст. на українських землях було споруджено багато архітектурних споруд, найвідоміші - Києво-Могилянський колегіум, Крехівський монастир, церква Львівського братства.)
- Покажіть на карті найбільші центри літописання та друкарства XVI–XVIII ст. на українських землях.
(Найбільші центри літописання та друкарства XVI–XVIII ст. на українських землях - с. Пересопниця на Волині, друкарня Іван Федорова у м. Львів, друкарня Швайпольта Фіоля у м. Краків.)
- Які книги побачили світ у названих центрах літописання та друкарства?
(У світ вийшли такі книги: перша рукописна книга українською мовою - Пересопницьке Євангеліє, перші

надруковані в Україні книги - «Апостол» і «Буквар», перші кириличні книги –«Часослов», «Октоїх», «Тріодь пісна», «Тріодь цвітна»)

- З огляду на тематику названих книг, спробуйте визначити, які суспільні процеси поширювались на українських землях у XVI–XVIII ст.

(На українських землях відбувався розвиток освіти і науки, зміцнювалось православ'я.)

Тема. Практична робота.

Робота з картами: «Українські землі наприкінці XV - у першій половині XVIст. (атлас,с.1), «Українські землі у другій половині XVI - у першій половині XVIIст.» (атлас, с.2), «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас, с. 3); «Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої(XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас,с.3), «Культура України у XVI - першій половині XVIIст.» (атлас, с.6).

Цільові завдання: охарактеризувати особливості суспільно-політичного та економічного життя в українських землях, соціальну структуру українського суспільства, особливості розвитку та досягнення культури.

Блок завдань для учнів:

- на основі роботи з картами атласу заповнити таблицю (можливий поділ учнів на групи, на варіанти):

«Особливості суспільно - політичного, релігійного, культурного розвитку в Україні протягом XVI - першої половини XVII ст.».

Тема. Узагальнення, тематичне оцінювання

Робота з картами: «Українські землі у другій половині XVI - у першій половині XVII ст.» (атлас,с.2), «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI- перша половина XVIIст.)» (атлас, с.3), «Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас, с.3), «Культура України у XVI - першій половині XVIIст.» (атлас, с.6).

Цільові завдання: повторити і узагальнити матеріал вивченої теми; розвивати інтерес до вивчення історії України.

Блок завдань для учнів: використовуючи інформаційну базу атласу, скласти або розгадати кросворд.

Гуманізм -

течія в західноєвропейській культурі (середини XIVст. до середини XVIст.), яка визнає людину найвищою цінністю у світі, де існує повага до гідності та розуму людини, право на щастя в житті, вільний вияв природних почуттів і здібностей. Гуманістична течія була поширена у українських земляхМісто - центр воєводства на сході українських земель, яке у 1618р. було приєднано до Речі Посполитої (Чернігів).

Ч							а
е					Л		к
р					ю	Б	а
н			п		б	е	д
і	Л		р		л	л	е
Г	У	М	А	Н	І	З	М
і	ц	о	в	о	н		І
в	ь	с	о	в			я
	к	к	с	о			
		в	л	г			
		а	а	р			
			в'	у			
			я	д			
				о			
				к			
1	2	3	4	5	6	7	8

1. Місто на річці Стир, у якому за наказом литовського князя Любарта зведений замок для захисту від татар (Луцьк).
2. Столиця держави, яка межувала з Річчю Посполитою (Москва).
3. Найпоширеніше віросповідання на українських землях (православ'я.)
4. Місто, у якому перебувала резиденція київського митрополита у 1458 році (Новгородок.)

5. Місто, в якому була затверджена угода про об'єднання Королівства Польського та Великого князівства Литовського в єдину федеративну державу – Річ Посполиту (Люблін).
6. Одне з найстаровинніших міст Західної України, столиця князівства, згодом - центр воєводства у складі Першої Речі Посполитої (Белз).
7. Школа вищого ступеню, відкрита в м. Острог у 1578р. (академія).

2. 2. СТАНОВЛЕННЯ КОЗАЦТВА (XVI – перша половина XVII ст.)

Тема. Поява та становлення козацького стану. Перші Запорозькі Січі. Реєстрове козацтво. Козацтво в боротьбі за свої права.

Робота з картою: «Запорозька Січ у XVI– першій половині XVIIст.» (атлас, с.4).

Цільові завдання: учні називають дату першої згадки про козаків в писемних джерелах; рік утворення першої Запорозької Січі; знаходять на карті території, пов'язані із визначеними подіями .

Блок завдань для учнів:

- Згадайте з вивченого матеріалу у 5 класі, що означає термін «козак».
(Козаки - вільні озброєні люди, представники військового стану, воїни.)

- Покажіть на карті основні осередки формування українського козацтва. Чому територія «Дикого поля» мала таку назву? (Незаселені прикордонні території між литовськими і турецько – татарськими володіннями називались «Диким полем» тому, що ці землі були безлюдними через воєнні набіги.)
- Назвіть причини, які, на вашу думку, змушували українців втікати на незаселені території.
- Вкажіть дату першої згадки про козаків у писемних джерелах. (Перша згадка про козаків у писемних джерелах датується 1489р.)
- У зв'язку з якими подіями в писемних джерелах згадуються козаки? (У писемних джерелах згадуються козаки в 1489 р. у зв'язку з участю в складі польського війська у битві з татарами.)
- Чому українське козацтво воювало на боці польського короля? (Українське козацтво воювало на боці польського короля тому, що більшість українських земель було у складі Речі Посполитої.)
- Де саме відбувся бій польських і козацьких військ проти татарських військ? (1489р. козаки брали участь у складі польського війська у битві з татарами на Поділлі.)
- Коли відбувся перший відомий похід козаків проти турецьких володарів? (Перший відомий похід козаків проти турецьких володарів відбувся у 1492році.)

- Чому козаки часто організовували походи проти турків?
(Козаки часто організовували походи проти турків тому, що турки і татари робили набіги на українські землі, грабували жителів, забирали бранців.)
- У якому столітті кількість українців, які потрапили до татарської неволі була найбільшою?
(У XVIст. чисельність українців, які потрапили до татарської неволі була найбільшою.)
- Яким чином литовські князі захищали українські землі від нападів татар?
(Литовські князі наказували зводити замки для захисту від нападів татар.)
- У яких українських містах литовські князі наказували зводити замки для захисту?
(Литовські князі наказували зводити замки для захисту у таких містах: Володимир, Луцьк, Кременець, Брацлав, Вінниця, Житомир, Овруч.)
- Ким і коли була заснована перша Запорозька Січ?
(У 1556р. гетьман Дмитро Вишневецький заснував козацьку Січ.)
- Яку назву мала ця Січ і чому саме?
(Січ називалась Хортицькою, тому що була збудована на о. Хортиця.)
- Що таке «дніпровські пороги» і як вони допомагали козакам?
(«Дніпровські пороги» - це виходи гірських порід у нижній течії Дніпра, які захищали козаків від ворогів.)

- На карті знайдіть і прочитайте назви дніпровських порогів.
(Дніпровські пороги мали такі назви: Кодацький, Сурський, Лоханський, Ненаситець, Вовнизький, Будило, Дзвонець, Лишний, Вільний.)
- Які назви давали Запорозьким Січам козаки у XVI- XVIIIст.?
(Козаки протягом XVI- XVIIIст. засновували різні Січі (на території сучасної України) : Хортицька, Томаківська, Базавлуцька, Микитинська, Чортомлицька, Кам'янська, Олешківська, Нова Січ.)
- Розгляньте Герб Війська Запорозького. Чи відображає Герб боротьбу козацтва за свої права, аргументуйте свій висновок.
(Герб відображає боротьбу козацтва за свої права.)

Тема. Козацькі повстання кінця XVIст.

Робота з картою «Національно – визвольна боротьба українського народу у 1590 – 1630-х рр.» (атлас, с. 5).

Цільові завдання: учні використовують набуті знання для вирішення нової навчальної проблеми; виявляють розуміння історичних процесів; роблять аргументовані висновки, спираючись на запропоновані історичні джерела.

Блок завдань для учнів:

- (завдання у групах): підготувати історичну довідку про козацькі повстання XVI - XVIIст. Довідка повинна містити такий матеріал: рік повстання, проти кого спрямовані дії повстанців, керівник повстання, яку територію воно охопило,

місця найбільших битв, перебіг подій козацьких повстань, їхні результати та наслідки .

Тема. Походи козаків першої чверті XVII ст. Військо Запорозьке і Хотинська війна.

Робота з картою «Запорізька Січ у XVI - першій половині XVII ст.» (атлас, с.4).

Цільові завдання: учні показують на карті терени запорізьких земель, напрями походів козаків на володіння Османської імперії, перебіг подій Хотинської війни, розповідають про участь козаків у Хотинській війні.

Блок завдань для учнів:

- Покажіть на карті володіння Османської імперії та її васалів.
(Держави – васали Османської імперії: Кримське ханство, князівства Молдавія, Валахія, Абхазія, Мінгрелія, Гурія.)
- Через території яких держав пролягали головні шляхи татарських походів?
(Головні шляхи татарських походів пролягали через території Московського царства та Речі Посполитої.)
- Покажіть на карті найбільші невольницькі ринки Османської імперії.
(Найбільші невольницькі ринки Османської імперії: Бургас, Стамбул, Кафа, Синоп.)
- Яким терміном позначено на карті землі Війська Запорозького Низового на початку XVIIст.?

(Землі Війська Запорозького позначено на карті терміном «Запорожжя».)

- Назвіть роки найважливіших сухопутних і морських походів запорожців на турецькі володіння; прізвища визначних козацьких ватажків, покажіть напрями їхніх походів (учні виконують завдання, поділившись на групи, пари або варіанти).

- Який козацький ватажок здійснив найбільше походів на турецькі володіння?

(Найбільше походів на турецькі володіння здійснив Петро Сагайдачний.)

- Як називалась війна Туреччини проти Польщі, яка завершилась у 1621р. поразкою турків.

(Переможна війна польського і козацького війська проти Туреччини 1620-1621рр. називалась Хотинською війною.)

- Чому ця війна називалась Хотинською?

(Ця війна називалась Хотинською тому, що найбільша битва відбулась під м. Хотин.)

- Висловіть власне судження про те, на які позитивні наслідки могли очікувати українські козаки в разі перемоги у Хотинській війні.

Тема. Практична робота.

Робота з картами: «Українські землі наприкінці XV - у першій половині XVI ст.» (атлас, с.1), «Запорізька Січ у XVI - першій половині XVII ст.» (атлас, с.4), «Національно - визвольна боротьба українського народу у 1590-1630рр.» (атлас, с. 5).

Цільові завдання: учні самостійно добирають з карти інформацію про минуле, аналізують та узагальнюють її, використовують міжпредметні зв'язки.

Блок завдань для учнів:

- описати побут, військове мистецтво, традиції та звичаї козаків, морські походи на турецькі володіння; навести приклади боротьби козацтва за свої права, військового мистецтва; довести, що військові заняття козаків відобразилися на їхньому побуті, військовому мистецтві, традиціях та звичаях (аналізувати матеріали карти, підручника, додаткових джерел інформації).

Тема. Узагальнення. Тематичний контроль.

Цільові завдання: розвивати інтерес до вивчення історії; активізувати аналітичне мислення; систематизувати знання за темою; повторити основні поняття.

Робота з картами: «Українські землі у другій половині XV - у першій половині XVII ст.» (атлас, с. 2), «Розміщення населення на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVIIст.)» (атлас, с. 3), «Церковне життя на українських землях у складі Речі Посполитої (XVI - перша половина XVII ст.)» (атлас, с. 3), «Запорізька Січ у XVI - першій половині XVII ст.» (атлас, с.4), «Національно - визвольна боротьба українського народу у 1590-1630рр.» (атлас, с. 5).

Блок завдань для учнів: розгадати кросворд.

1. Один з головних осередків формування українського козацтва (Канів).
2. Прізвисько гетьмана Війська Запорозького Низового, керівника повстання 1637 року Павла Бута (Павлюк).
3. Прізвище козацького отамана кримського походження, керівника антиурядового козацько-селянського повстання 1630 року, якого описав Т.Шевченко у вірші «Тарасова ніч» (Федорович).
4. Місто, в якому у 1648 р. представники гетьмана Богдана Хмельницького вели переговори з кримським ханом Іслам-Гіреєм III про спільну боротьбу проти Речі Посполитої (Бахчисарай).
5. Місто, в якому у 1621 року відбулась битва, що стала зламним моментом в історії Османської імперії, прославила запорозьких козаків і їхнього гетьмана Петра Конашевича - Сагайдачного (Хотин).
6. Лінія (і уявна вертикальна поверхня, що проходить через цю лінію), яка визначає межі державної території, суходолу, вод, надр, повітряного простору - тобто межі розповсюдження державного суверенітету (кордон).
7. Фортеця, збудована польським урядом у липні 1635р. з метою ізолювати Запорожжя від України, перекрити вихід до Чорного моря і перешкодити втечі селян на Січ (Кодак).
8. Ім'я засновника Хортицької Січі (Дмитро).

1	2	3	4	5	6	7	8
			Б				
			а				
			х				
			ч				
			и				
			с	Х			
	П		а	о			
	а		р	т		К	Д
	в	Ф	а	и	к	о	м
К	Л	Е	Й	Н	О	Д	И
а	ю	д			р	а	т
н	к	о			д	к	р
і		р			о		о
в		о			н		
		в					
		и					
		ч					

Клейноди - відзнака, атрибути і символи військової та цивільної влади й окремих військових і цивільних урядів в Україні у XV—XVIII століттях.

2.3. НАЦІОНАЛЬНО - ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ середини XVII ст.

Тема. Передумови і причини Початок Національно-визвольної війни.

Робота з картою: «Українські землі наприкінці XV - у першій половині XVIст.» (атлас, с.1), «Початок Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького (події 1648-1650рр.)» (атлас, с.7).

Цільові завдання: учні показують на карті держави, які мали у своєму складі українські землі; називають роки Національно-визвольної війни, визначають напрямки походів українського війська в 1648–1657 рр., роль Богдана Хмельницького в ході війни; аналізують досягнення козацької дипломатії щодо пошуку союзників.

Блок завдань для учнів:

- Як називалась держава, яка мала в середині XVII ст. у своєму складі більшість українських земель?

(Держава, яка мала у своєму складі більшість українських земель, називалась Річ Посполита.)

- Чому війна називалась Національно - визвольною і проти кого вона велась?

(Війна називалась Національно - визвольною тому, що велась за визволення українського народу від поневолення Річчю Посполитою.)

- Порівняйте межі територій, охоплених Національно – визвольною війною і межу розселення українців на середину XVIст.

(Межа територій, охоплених Національно – визвольною війною і межа розселення українців на середину XVIст. майже збігаються.)

- Який висновок ви можете зробити, узагальнивши згадані факти. (Більшість українських територій була охоплена Національно – визвольною війною.)

- Розглянувши ілюстрації, що містяться в карті, назвіть прізвище гетьмана, який очолив Національно-визвольну війну українського народу.

(Богдан Хмельницький).

- Яка подія стала початком Національно – визвольної війни?

(Початком Національно – визвольної війни стало проголошення Богдана Хмельницького гетьманом.)

- Що ви пам'ятаєте про Богдана Хмельницького з історії України, яку вивчали у 5 класі?

- Коли і де козаки проголосили гетьманом Богдана Хмельницького?

(Богдана Хмельницького проголосили гетьманом весною 1648р. на Микитинській Січі).

- Знайдіть у легенді карти підтвердження тому, що Б.Хмельницький був успішним дипломатом.

(Богдан Хмельницький підтримував дипломатичні відносини з Османською імперією, Кримським ханством, Московським

царством, князівством Трансільванією, князівством Молдовією.)

- З якою державою Б. Хмельницький уклав угоду про військову взаємодопомогу?

(З Кримським ханством.)

- Назвіть рік підписання угоди і покажіть на карті місто, у якому вона була підписана.

(Угода була підписана весною 1648р. у місті Бахчисараї.)

- Чому саме з Кримським ханством Богдан Хмельницький підписав угоду?

(Угода була підписана тому, що Кримське ханство часто воювало з Річчю Посполитою, нападаючи на її землі.)

- Покажіть на карті напрями козацьких походів у перший період війни.

(Перші козацькі походи були спрямовані на північно – західні українські землі.)

- Чи успішними були перші бої козаків На якій підставі ви робите даний висновок?

(Перші битви козаків були успішними, тому що козацьке військо просувалось в обраному напрямі.)

Тема. Події 1648 – 1649рр.

Робота з картою «Початок Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б.Хмельницького (події 1648-1650рр.)» (атлас, с.7).

Цільові завдання: учні показують на карті межі територій, охоплених Національно – визвольною війною; називають дати

основних битв Національно-визвольної війни, показують місця битв, на основі схем аналізують перебіг боїв; називають основні події 1648 року та показують місця, де вони відбувались.

Блок завдань для учнів:

- Назвіть і покажіть на карті міста, через які проходили козацькі війська у 1648р. на чолі з Б. Хмельницьким.

(У 1648р. козацьке військо проходило через такі міста: Жовті Води, Чигирин, Корсунь, Біла церква, Пилявці, Зборів, Львів.)

- Від якого міста почався відступ української армії у листопаді 1648р.?

(Відступ української армії у листопаді 1648р. почався від міста Замостя.)

- Назвіть державу - союзника Богдана Хмельницького. Хто очолював цю державу?

(Союзником козаків було Кримське ханство, на чолі якого стояв Іслам Гірей.)

- З якого татарського міста вийшло військо Іслама Гірея?

(Військо Іслама Гірея вийшло у 1648р. з міста Бахчисарай.)

- До якого міста на західних українських землях дійшло військо Іслама Гірея?

(Військо Іслама Гірея дійшло до міста Зборів.)

- Назвіть і покажіть на карті місця основних битв козаків у 1648р. проти польського війська.

(Основні битви козаків у 1648р. проти польського війська відбулись біля міст: Жовті Води, Корсунь, Пилявці.)

- Користуючись картами – схемами в атласі, проаналізуйте перебіг названих боїв (завдання для груп .)
- До якого українського міста 23 грудня 1648р. урочисто в'їхав Богдан Хмельницький?
(23 грудня 1648р. урочисто в'їхав Богдан Хмельницький у м. Київ.)

Тема. Події 1650 - 1653 рр.

Робота з картами: «Початок Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького (події 1648-1650рр.)» (атлас, с.7), «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького (події 1651-1657рр.)» (атлас, с.8).

Цільові завдання: учні показують на карті напрямки походів українського війська у 1649 - 1657рр., місця основних битв, територію козацької держави - Війська Запорозького та її сусідів.

Блок завдань для учнів:

- Де і коли Богдан Хмельницький проголосив програму побудови Української козацької держави ?

(Богдан Хмельницький проголосив програму побудови Української козацької держави у січні 1649 р. у місті Переяславі.)

- Коли польське військо поновило воєнні дії проти українського козацтва?

(Весною 1649р. польське військо поновило

воєнні дії проти українського козацтва.)

- З якого міста почався воєнний похід поляків і хто ними керував?
(Воєнний похід поляків у січні 1649р. почався з міста Варшави, під керівництвом польського короля Яна Казимира.)
- Біля якого міста 5-6 серпня 1649р. відбулась польсько – українська битва?
(Велика польсько – українська битва відбулась під м. Зборовом.)
- Користуючись картою - схемою, проаналізуйте численність війська, яке брало участь у бою.
(У бою брало участь 40 тис. українців, 30 тис. татар, 20тис. поляків.)
- Яка річка розмежовувала воюючі армії?
(Воюючі армії розмежовувала річка Стрипа.)
- Яким договором закінчились воєнні дії?
(Битва під Зборовим закінчилась Зборівським мирним договором.)
- Покажіть на карті кордони Української козацької держави за Зборівським договором. Порівняйте їх з українською територією, охоплену Національно – визвольною війною.
(Територія Української козацької держави за Зборівським договором значно менша за територію, охоплену Національно – визвольною війною.)
- Назвіть і покажіть воєводства, які переходили під владу гетьмана за умовами Зборівського договору.
(Брацлавське, Київське, Чернігівське воєводства переходили під владу гетьмана.)

- Яке місто було столицею Української козацької держави у 1649 році.

(Місто Чигирин стало столицею Української козацької держави.)

- Якими діями козаки прагнули забезпечити захист своїх північних кордонів від нападу литовського війська?

(Козаки, для того, щоб захистити свої північні кордони від нападу литовського війська, будували козацькі заслони.)

- Проаналізувавши зовнішньополітичну ситуацію для Української козацької держави в середині XVIIст., спробуйте знайти причини, які спонукали Б. Хмельницького здійснити військові походи до молдовського князівства.

(Богдан Хмельницький прагнув перешкодити допомозі польському уряду з боку Молдовії.)

- Скільки молдовських походів здійснило козацьке військо, коли саме?

(Козацьке військо здійснило чотири молдовські походи - у 1650р., 1652р., 1653р.)

- З якого міста почався, у якому закінчився перший молдовський похід Б.Хмельницького?

- Богдан Хмельницький здійснив перший молдовський похід з міста Умань до міста Ясси, яке було столицею Молдови.)

- Коли відбувся другий козацький молдовський похід, під чийм керівництвом?

(Другий похід відбувся влітку 1652р. під керівництвом Богдана Хмельницького.)

- У яких роках відбулись третій та четвертий козацькі молдовські

походи, під чиїм керівництвом?

(Третій похід відбувся у квітні 1653р., четвертий – у серпні – вересні 1653р. Походами керував син Богдана Хмельницького – Тиміш.)

- Розгляньте ілюстрацію в атласі й опишіть озброєння козацького війська.

- Назвіть місця і роки найважливіших перемог козацьких військ упродовж 1650-1653рр., покажіть їх на карті.

(Битва під м. Батогом у 1652р., облога козаками польського війська у м.Жванець у 1653р., битви під м. Охматовим у 1655р., під м. Городок у 1655р.)

- Назвіть місця і роки найважливіших перемог польсько - литовських військ впродовж 1650-1653рр., покажіть їх на карті.

(Битва під м. Берестечком у 1651р., під м. Лоїв у 1651р.)

- Користуючись картами – схемами битви під Берестечком і битви під Батогом, опишіть хід битв, визначаючи схожість і відмінність.

- Який договір уклав Богдан Хмельницький з польським королем після Берестечківської битви?

(Б.Хмельницький з польським королем після Берестечківської битви уклав 18 вересня 1651р. Білоцерківську угоду.)

- Порівняйте територію Української козацької держави за Білоцерківським договором і за Зборівським договором.

(Територія Української козацької держави за Білоцерківським договором стала меншою, ніж була за Зборівським договором.)

- Яким воєводством обмежувалась територія Української козацької держави за Білоцерківським договором?

(Територія Української козацької держави за Білоцерківським договором обмежувалась Київським воєводством.)

- Які висновки ви можете зробити, проаналізувавши умови Білоцерківської угоди?

Тема. Українська козацька держава - Військо Запорозьке. Адміністративно-територіальний устрій. Соціально-економічні реформи. Зовнішня політика: у пошуку союзників.

Робота з картами: «Початок Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького (події 1648-1650рр.)» (атлас, с.7), «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького (події 1651-1657рр.)» (атлас, с.8).

Цільові завдання: учні показують на карті територію козацької держави – Війська Запорізького; сусідів козацької держави; аналізують внутрішню і зовнішню політику козацької держави.

Блок завдань для учнів:

- Як називалась українська козацька держава у XVIст.?
(Українська козацька держава називалась Військо Запорозьке.)
- Покажіть на карті території Української козацької держави за Зборівським і Білоцерківським договором.
(Територія Української козацької держави за Білоцерківським договором стала меншою, ніж була за Зборівським договором.)
- Яким воєводством обмежувалась територія Української козацької держави, за Білоцерківським договором.

(Територія Української козацької держави за Білоцерківським договором обмежувалась Київським воєводством.)

- З допомогою карти і підручника визначіть ознаки державності Української козацької держави.

(Ознаки державності Української козацької держави: визначена територія, органи влади, адміністративний поділ, столиця, мова, релігія, створення української армії, формування фінансової системи, оподаткування та судочинства, власна символіка, офіційні державні документи; зміни в соціально-економічному житті країни; участь в міжнародних відносинах тогочасної Європи.)

- Дайте коротку характеристику ознакам державності Української козацької держави.

(Територія Української козацької держави за Білоцерківським договором обмежувалась Київським воєводством; органи влади - гетьман, Генеральна рада, Старшинська рада; адміністративна одиниця - полк; столиця-м.Чигирин; мова – українська; релігія – православ'я; ядро армії становило козацтво; формувалась власна фінансова система, кошти надходили до Військового Скарбу; найвища судова установа - Генеральний військовий суд; козацька символіка – Герб Війська Запорозького, клейноди; офіційні державні документи - універсали; зміни в соціально-економічному житті країни – ліквідація кріпацтва; укладення з багатьма державами міжнародних договорів.)

Тема. Українсько-московський договір 1654 р. Воєнно-політичні події 1654 –1657рр.

Цільові завдання: учні визначають відносини між Військом Запорозьким і Московським царством; показують на карті місця основних воєнно-політичних подій 1654 –1657 рр.

Робота з картами: «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького (події 1651-1657рр.)» (атлас, с. 8), «Європа в середині XVIIст.» (атлас, с.11).

Блок завдання для учнів:

- Покажіть на карті сильну, сусідню з Україною державу, на допомогу якої у боротьбі з Річчю Посполитою розраховував Богдан Хмельницький.

(Богдан Хмельницький у боротьбі з Річчю Посполитою розраховував на допомогу Московського царства.)

- Чи були в складі Московського царства українські землі (у середині XVIIст.)?

(Так.)

- Покажіть на карті українські міста, які в середині XVIIст. були в складі Московського царства.

(У середині XVIIст. в складі Московського царства були такі українські міста: Путивль, Охтирка, Харків, Чугуїв,Зміїв.)

- Використовуючи карту «Європа в середині XVIIст.» (Атлас з нової історії 8 клас, ст.11), визначте місце України в міжнародних відносинах тогочасної Європи. Висловіть власне судження з приводу правильності вибору Б.Хмельницьким у союзники Московії.

- Ставлення Московського князівства до Національно – визвольної

війни українського народу було неоднозначним. Спробуйте знайти цьому пояснення .

(З одного боку, Московське князівство підтримувало Богдана Хмельницького для того, щоб послабити Річ Посполиту і, по можливості, приєднати її землі. З іншого боку, Московія не хотіла сильного сусіда у вигляді Української козацької держави і боялась, що на її власну територію може перекинутись національно – визвольний рух.)

- Коли і в якому місті був підписаний договір між Українською козацькою державою і Московським князівством.

(Між Українською козацькою державою і Московським князівством у місті Переяславі був підписаний договір у 1654р.)

- Покажіть на карті західну межу територій, що за українсько – московським договором перейшли під зверхність московського царя.
- Покажіть на карті території, на які у 1654 – 1657рр. поширювалась влада Богдана Хмельницького.
- Вкажіть місця основних битв козацького і польського військ у 1654 –1655р. на українських землях.

(У1654р. відбулись битви козаків з польським військом під Брацлавом, Уманню, в 1655р.- битва під Охматовим.)

- Назвіть прізвище наказного гетьмана, якого у 1656р. Богдан Хмельницький послав військовим походом по польських землях.
(Богдан Хмельницький послав військовим походом по польських землях наказного гетьмана Антона Ждановича.)

- Проаналізуйте міжнародні відносини у Європі в середині XVIIст.

і назвіть державу (північного сусіда Речі Посполитої), на яку в кінці життя покладав свої державницькі надії Богдан Хмельницький.

(Швеція – це та держава, на яку в кінці життя покладав свої державницькі надії Богдан Хмельницький.)

Тема. Українсько – шведсько – трансильванський союз.

Робота з картами: «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького (події 1651-1657рр.)» (атлас, с. 8), «Європа в середині XVIIст.» (Атлас з нової історії, с.11), «Реформація і контрреформація в Європі» (Атлас з нової історії 8 клас, с.4).

Цільові завдання: учні аналізують міждержавні відносини Війська Запорозького, наводять приклади змін взаємовідносин Війська Запорозького з державами-сусідами.

Випереджувальне завдання для учнів:

– Які історичні джерела містять відомості про Військо Запорозьке в системі міжнародних відносин. Які події і як саме вони описують?

Блок завдань для учнів:

- Користуючись картою «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького (події 1651-1657рр.)», назвіть і покажіть держави – сусіди Української козацької держави.

(Річ Посполита, Московське царство, Османська імперія та її васали – Кримське ханство, князівство Трансільванія, князівство Молдова.)

- Розгляньте карту « Реформація і контрреформація в Європі». Які події та явища визначали розподіл сил у тогочасній Європі?

(Розподіл сил у тогочасній Європі визначали реформація і контрреформація.)

- Держави з яким віросповіданням, на вашу думку, підтримали Річ Посполиту в її боротьбі з Українською козацькою державою?

(Підтримали Річ Посполиту в боротьбі з Українською козацькою державою держави з католицьким віросповіданням.)

- Назвіть і покажіть на карті держави з католицьким віросповіданням.

(Держави з католицьким віросповіданням: Австрія, Іспанія, князівства Південної Німеччини, Франція, Римська курія.)

- З неприхованим інтересом і співчуттям до Національно – визвольної війни українців поставились держави протестантського табору. Вони прагнули до знесення католицького блоку. Назвіть і покажіть держави з протестантським віросповіданням.

(Англія, Голландія, князівства Північної Німеччини, Швеція – це держави з протестантським віросповіданням.)

- Чому саме на Швецію в кінці свого життя найбільші сподівання покладав Б.Хмельницький?

(Швеція межувала з Річчю Посполитою і претендувала на частину її земель.)

- Країни з яким віросповіданням підтримали боротьбу українського народу? Назвіть і покажіть їх на карті.

(Московське царство, Валахія, Молдова, Болгарія, Греція, Сербія.)

- Чому, на вашу думку, Московія та Молдова не квапились надати українцям військову допомогу?

(Тому, що ці країни межували з Українською козацькою державою і не хотіли мати поруч сильного сусіда, а також боялись поширення національно – визвольної боротьби на своїх територіях.

Тема. Узагальнення. Тематичний контроль.

Робота з картами: «Початок Національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького (події 1648 - 1650рр.)» (атлас, с.7), «Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б.Хмельницького (події 1651-1657рр.)» (атлас, с. 8).

Цільове завдання: навчитись здобувати історичну інформацію, працюючи з різними історичними картами; розвивати вміння самостійної і дослідницької роботи.

Блок завдань для учнів:

- Користуючись картами, довідковими матеріалами, інтернет-ресурсом, фондами музеїв, місцевими історичними пам'ятками, підготуйте власні проекти – дослідження за такими темами:

- а) Початок Національно-визвольної війни. Переможні битви 1648р.
- б) Розгортання Національно-визвольної війни в 1649–1653 рр.
- в) Воєнно-політичні події 1654 –1657 рр.

2. 4. КОЗАЦЬКА УКРАЇНА наприкінці 50-х років XVII - на початку XVIIIст.

Тема. Козацька Україна після Національно – визвольної війни. Гадяцька угода. Московсько - українсько війна Початок і перебіг Руїн.

Робота з картою «Українська козацька держава за гетьмана Івана Виговського (серпень 1657 – вересень 1659рр.)» (атлас,с.9).

Цільове завдання: назвати роки гетьманування Івана Виговського, роки укладення ним міждержавних угод; показувати на карті території, підвладні гетьману Івану Виговському; аналізувати хід україно – російської війни.

Блок завдань для учнів:

- Покажіть на карті території, що перебували у складі Української козацької держави у 1657р.
- Обґрунтуйте власну думку про те, чому період в історії України з 1657р. до 1687р. називають добою Руїни.
- Території яких адміністративно – територіальних одиниць, що перебували у складі Української козацької держави у 1657р., сьогодні не належать державі Україна?

(Території Турово – Пінського і Білоруського полків не належать Україні.)

- Назвіть роки гетьманування Івана Виговського.

(Роки гетьманування Івана Виговського - серпень 1657- червень 1659 рр.)

- В якому місті Іван Виговський обраний на гетьманування?

(Іван Виговський обраний гетьманом у м. Чигирин.)

- З якою країною, де і коли саме Іван Виговський уклав договір, що передбачав створення військово – політичного союзу з метою забезпечення незалежності і територіальної цілісності України?

(16 жовтня 1657р. у місті Корсуні з Швецією Іван Виговський уклав договір, який передбачав створення військово – політичного союзу з метою забезпечення незалежності і територіальної цілісності України.)

- Покажіть на карті міста, розташовані на спірних з Річчю Посполитою територіях, в яких стояли козацькі гарнізони.

(Козацькі гарнізони стояли в таких містах: Степань, Гоща, Острог, Межиріч, Полонне, Заслав, Старокостянтинів, Меджибіж.)

- Внутрішня політика І.Виговського захищала інтереси старшинської верхівки. Невдоволенням незаможних верств козацтва і селян скористались заколотники, організувавши антигетьманські повстання. Користуючись картою, визначіть роки повстань, керівників, території поширення.

(Повстання під проводом Я.Клищенка в жовтні – грудні 1657р. охопило територію в районі Чортомлицької Січі та о. Хортиця.

Повстання під проводом М.Пушкаря та Я.Барабаша в січні – червні 1658р. відбулось в басейні річок Сула і Ворскла.)

- Іван Виговський, з огляду на подвійну гру Москви, змушений був шукати нового союзника. З якою державою почав гетьман вести перемовини? (І.Виговський почав гетьман вести перемовини з Річчю Посполитою).

- Користуючись картою, визначте місце, рік, суть українсько – польських перемовин, які вів Іван Виговський.

(І. Виговський вів з польською владою перемовини в м. Межиріч в липні 1658р. про входження Гетьманщини до Речі Посполитої, як Великого князівства Руського.)

- Де і коли був укладений договір, за яким у складі Речі Посполитої було утворено Велике князівство Руське.

(Договір, за яким у складі Речі Посполитої було утворено Велике князівство Руське, укладений 6 вересня 1658р. у м. Гадяч.)

- Покажіть кордони Великого князівства Руського за умовами Гадяцького договору.

- Руське князівство входило до складу Речі Посполитої, як третя складова федерації. Назвіть дві перші складові федерації.

(Складові Речі Посполитої: Польське королівство, Велике князівство Литовське, Велике князівство Руське.)

- Які воєводства розташовані в межах Великого князівства Руського?

(В межах Великого князівства Руського були розташовані Київське, Чернігівське, та Брацлавське воєводства.)

- Московський уряд, невдоволений прагненням Івана Виговського до незалежності українських земель, оголосив його зрадником. Почалась україно – московська війна. Назвіть роки, протягом яких вона тривала.

(Україно – московська війна тривала протягом 1658 -1659років.)

- Покажіть напрями походу московських військ у 1658р. Хто керував московським військом?

(У 1658р. московські війська під командуванням І.Ромодановського вийшли з Білгорода. Були пограбовані і спалені українські міста - Миргород, Лубни, Чернухи, Говтва.)

- Покажіть напрями походу московських військ у 1659р. Хто керував московським військом?

(У 1659р. московські війська під командуванням О.Трубецького рушили на Україну.)

- Назвіть українські міста, через які здійснив похід Іван Виговський, прагнучи звільнити українські землі від московських військ.

(Іван Виговський здійснив похід через такі українські міста: Говтва, Пирятин, Ічня.)

- Де і коли відбулась головна битва між російськими і українськими військами. Який її результат?

(Головна битва між російськими і українськими військами відбулась 28-29 червня 1659р. в районі с. Соснівка під Конотопом. Московське військо було розгромлене.)

- Користуючись схемою битви і легендою карти, складіть твори - есе на теми «Битва під Конотопом», «Українсько – московська війна 1658-1659рр.».
- Іван Виговський, через непопулярність серед низового козацтва і неспроможність приборкання промосковсько налаштованої старшини, не зміг скористатись результатами перемоги. Після захоплення Правобережжя російською армією, Іван Виговський зрікся гетьманської булави. Коли і де відбулось зречення гетьмана?
(Зречення Івана Виговського відбулось у вересні 1659р. у м. Германівка.)

**Тема. Розкол Гетьманської держави. Спроби об'єднання
Лівобережної та Правобережної Гетьманщини.**

Робота з картою: «Україна у 1659-1667рр.» (атлас, с.10), «Україна у 1667 -1687рр.» (атлас, с.11).

Цільове завдання: учні називають імена, роки правління гетьманів Правобережної Гетьманщини, дати укладення гетьманськими урядами угод з Польщею, показують на карті території, підвладні гетьманам Правобережної України; території, що перебували під контролем Османської імперії, Речі Посполитої; напрямки найважливіших воєнних походів.

Блок завдань для учнів:

- Покажіть кордони Української козацької держави у 1659р.

- Покажіть Правобережну і Лівобережну Україну. Чому такі назви отримали ці частини України?
(Відповідь. Територію Української козацької держави на дві частини розділила річка Дніпро.)
- Назвіть імена гетьманів Правобережної України, роки їхнього правління. Покажіть на карті міста, у яких відбувалось обрання гетьманів, території, підвладні гетьманам.
(Правобережні гетьмани: Юрій Хмельницький, Павло Тетеря, Петро Дорошенко.)
- Користуючись картою, визначіть роки правління та основні події в українських землях за гетьманування Юрія Хмельницького.
(Ю.Хмельницький правив з 1659 р. до 1663 р. Обраний гетьманом у м. Переяславі. Уклав з Московією у 1659 р. Переяславські статті. За ними у деяких українських містах розміщувались московські гарнізони. Восени 1660р. відбувся похід українських і московських військ на Західну Україну. Після невдалих боїв Юрій Хмельницький заключив з Польщею Слободищенську угоду, не вигідну для України, перетворив її в польську автономію .)
- Коли і де було обрано гетьманом Правобережжя Павла Тетерю?
(Павла Тетерю обрано гетьманом 1663 р. в місті Чигирин.)
- Коли і де було обрано гетьманом Правобережжя Петра Дорошенка?
(Петра Дорошенка було обрано гетьманом у 1665р. в м.Умані.)
- Визначте за картою хто, коли, де підписав Андрусівське перемир'я.

(Річ Посполита і Московське царство підписали у м. Андрусово перемир'я 30. 01.1667 р.)

- Чи вигідний був цей мир для України і чому?

(Мир не вигідний для України, тому що без участі України її поділили сусідні держави.)

- Як називався договір, який укладено в ході польсько-українсько-татарської війни 9 жовтня 1667 між представником Речі Посполитої Яном Собеським і гетьманом Правобережної країни Петром Дорошенком?

(Договір називався Підгаєцька угода .)

- Визначте суть Підгаєцької угоди.

(Петро Дорошенко визнавав владу польського короля.)

- Покажіть кордони Української козацької держави, об'єднаної Петром Дорошенком.

- Назвіть роки, коли Петро Дорошенко був гетьманом всієї України.

(Петро Дорошенко був гетьманом всієї України у 1668 -1669рр.)

- У 1669р. Петро Дорошенко змушений повернутись на Правобережжя. Яка подія, що відбулась за підтримки татар, прискорила повернення гетьмана?

(Петро Дорошенко змушений повернутись на Правобережжя у 1669р., щоб протистояти претенденту на гетьманську булаву Петру Суховію.)

- Назвіть державу, яку Петро Дорошенко бачив своїм союзником у 1669р.

(У 1669р. Петро Дорошенко переходить під турецький протекторат.)

- Укладений у 1669р. союзний договір з Туреччиною отримав назву міста, у якому був підписаний. Як називався цей договір.

(Договір був підписаний у м. Корсунь і називався Корсунським договором.)

- Покажіть на карті землі, які передавались Петру Дорошенку за умови визнання васальної залежності від Османської імперії. Яким кольором позначені ці землі?

(Землі, які передавались П. Дорошенку за умови визнання васальної залежності від Османської імперії, на карті позначені червоним кольором.)

- Назвіть прізвище уманського полковника, ставленика Польщі, проголошеного гетьманом Правобережжя?

(М. Ханенко - прізвище уманського полковника, ставленика Польщі, якого проголосили гетьманом Правобережжя у 1698р.)

- Покажіть напрям походу польських військ проти Петра Дорошенка. Коли він відбувся, які міста захопили поляки? Хто керував польським військом?

(Похід польського війська проти П. Дорошенка під керівництвом польського короля Яна III Собеського відбувся у 1671р. Бої відбувались на Поділлі, поляки захопили Брацлав, Могилів, Вінницю.)

- Назвіть роки походу турецьких військ на Правобережжя. Покажіть напрям походів. Назвіть українські міста, знищені турецькими військами у липні – листопаді 1674року.

(1672 – 1675рр. - роки походу турецьких військ на Правобережжя. Були захоплені і знищені такі українські міста: Ямпіль, Кам'янець, Тростянець, Вінниця, Тульчин, Ладижин, Бершадь.)

- Як, на Вашу думку, відобразились вищеназвані події на авторитеті Петра Дорошенка серед українців?

(Похід султанського війська негативно відобразився на авторитеті П. Дорошенка.)

- Назвіть подію, яка відбулась у м. Бахчисарай 10 жовтня 1675р. Висловіть власне судження з приводу цих подій.

(У Бахчисараї 10 жовтня 1675р. П. Дорошенко перейшов під зверхність московського царя.)

- У якому місті і коли Петро Дорошенко зрікся гетьманства на користь Івана Самойловича?
- Визначте позитивні і негативні аспекти у гетьмануванні Петра Дорошенка.

Тема. Лівобережне козацтво, Слобідська Україна й Запорозжя в останній чверті XVIIст.

Робота з картами: «Україна у 1659-1667рр.» (атлас, с.10), «Україна у 1667 -1687рр.» (атлас, с.11).

Цільове завдання: назвати дати укладення гетьманськими урядами угод з Московією, міждержавних угод, що стосувалися українських земель; роки правління гетьманів Лівобережжя; причини заселення Слобідської України.

Блок завдань для учнів:

- Дайте визначення терміну «Руїна», назвіть і покажіть на карті частини, на які була поділена територія України у цей період.
- Як називався історико – географічний край у північно – східній частині України, територія якого збігається з територією п'ятьох Слобідських козацьких полків XVII – XVIII ст., автономних формацій у межах Московського царства, а згодом – Російської імперії.

(Слобожанщина.)

- Покажіть на карті сусідів, з якими межувала Слобожанщина.
(Слобожанщина межувала з Гетьманщиною, Запорозжям, Кримським ханством, з Доном, з Московщиною.)

- Територія заселялась здебільшого українськими козаками і селянами, які звільнялись від податків і засновували поселення – «слободи». Звідси і назва – Слобідська Україна. Назвіть українські міста, які виникли на Слобожанщині у XVIIст.

(На Слобожанщині виникають такі міста: Суми, Охтирка, Ізюм, Харків, та інші.)

- Користуючись картою, назвіть гетьманів Лівобережної України, рік та місце їхнього обрання.

(Ю.Хмельницький – 28вересня 1659р., місто обрання гетьманом – м. Переяслав; Я.Сомко - 25 квітня 1662р., місто Козелець; І. Брюховецький – 18 червня, місто Ніжин; Д. Многогрішний – 9 березня 1659р., місто Глухів; І.Самойлович – 17 травня 1672р., місто Конотоп.)

- Покажіть на карті території, на які поширювалась влада Івана Брюховецького; його резиденцію; міста, до яких вводились московські гарнізони.

(Місто Гадяч - резиденція І.Брюховецького. Міста, до яких, згідно з Московськими статтями 1665р., укладеними між І.Брюховецьким і царським урядом, вводились московські гарнізони: Новгород - Сіверський, Глухів, Сосниця, Батурин, Остер, Ніжин, Прилуки, Переяслав, Київ, Лубни, Полтава, Кодак, Гадяч, Кременчук, Чортомлицька Січ.)

- Покажіть на карті українські міста, у яких, за Глухівськими статтями, залишались московські гарнізони.

(Українські міста, у яких залишались московські гарнізони: Чернігів, Ніжин, Остер, Переяслав, Київ.)

- Для чого, на вашу думку, в українські міста вводились московські військові гарнізони?

- Назвіть і покажіть на карті резиденцію Івана Самойловича.

(Місто Батурин – резиденція Івана Самойловича.)

- Коли Івана Самойловича було обрано гетьманом Лівобережжя?

(Івана Самойловича було обрано гетьманом Лівобережжя 17 травня 1672р.)

- За часів гетьманування Івана Самойловича підписаний 1686 р. у Москві Вічний мир - мирний договір між Річчю Посполитою і Московською державою. Договір було укладено на основі Андрусівського перемир'я (1667). Цього ж року відбувся перший Кримський похід московсько – українського війська. Назвіть цей

рік і покажіть на карті напрям Кримського походу московсько – українського війська.

(1687р. - рік першого Кримського походу московсько – українського війська.)

- Чому, на вашу думку, невдача Кримського походу стала приводом до усунення Івана Самойловича від влади?
- Де і коли Іван Самойлович був усунений від гетьманської влади? (У м. Полтаві, в липні 1687р. І.Самойлович був усунений від гетьманської влади.)
- Визначте позитивні і негативні аспекти у гетьмануванні Іван Самойловича. Аргументуйте своє твердження.
- Користуючись картою і легендою до неї, підготуйте короткі історичні довідки «Чигиринські походи», «Бахчисарайський мирний договір».

Тема. Гетьманщина в часи Івана Мазепи.

Робота з картою: «Україна наприкінці XVII - на початку XVIIIст.» (атлас,с. 12), «Культура України у другій половині XVII- XVIIIст.» (атлас,с.16).

Цільове завдання: назвати дату укладення урядом І.Мазепи угоди з Московією; показати на карті території, підвладні гетьману; характеризувати особливості внутрішньої і зовнішньої політики гетьмана І. Мазепи; навести приклади заходів гетьмана, спрямованих на захист державних прав Гетьманщини; показати Північну війну через призму інтересів України; розкрити значення

діяльності Пилипа Орлика для становлення українських демократичних і республіканських традицій.

Блок завдань для учнів:

- Назвіть прізвище українського гетьмана, який гетьманував на Лівобережній Україні в останній чверті XVII- на початку XVIIIст. (Іван Мазепа – гетьман на Лівобережній Україні з 1687р. по 1709р.)

- Чому новий україно – московський договір, укладений І.Мазепою, називався «Коломацькі статті»? Користуючись статтями договору, оцініть його з точки зору вигідності для України.

(Новий україно – московський договір, укладений Іваном Мазепою, називався «Коломацькі статті» тому, що був підписаний на р. Коломак.)

- Покажіть територію, на яку поширювалась влада гетьмана до 1704 року.

- Іван Мазепа відроджував зовнішню торгівлю з усіма сусідніми державами. Покажіть на карті ці держави.

- Користуючись картою, доведіть, що на початку гетьманування, Іван Мазепа, сподіваючись на підтримку Москви, проводив промосковську політику.

(Іван Мазепа приймав активну участь у зовнішньополітичній діяльності московського царя:1689р. – участь у другому Кримському поході, який завершився невдало; 1696р. – взяття російськими і українськими військами Азова; похід військ Івана

Мазепи у 1704- 1706рр. на Західну Україну для придушення повстання Семена Палія.)

- Покажіть на карті території Правобережжя, на які Іван Мазепа у 1704 – 1709рр. поширив свою владу.

- Покажіть території козацьких полків, відновлених Іваном Мазепою на Правобережжі.

(Центри козацьких полків, відновлених Іваном Мазепою на Правобережжі: Умань, Кальник, Біла Церква, Чигирин.)

- Українські козацькі полки разом з московською армією брали участь у Північній війні, яку Москва вела з Швецією. Назвіть роки цієї війни.

(1700 – 1721рр. – роки Північної війни.)

- Іван Мазепа вважав , що період Північної війни сприятливий для отримання незалежності від Московського царства. Як ви думаєте, які підстави для цього мав гетьман?

- Коли і де був укладений договір між Карлом XII і Іваном Мазепою?

(Договір між Карлом XII і Іваном Мазепою був укладений 30 жовтня 1708року у м. Дігтярівка.)

- Назвіть міста, в яких могли дислокуватись шведські війська на час війни.

(Українські міста, в яких могли дислокуватись шведські війська на час війни: Стародуб, Гадяч, Полтава, Батурин, Мглин.)

- Через два дні після укладення договору між Карлом XII і Іваном Мазепою московським військом була зруйнована гетьманська столиця. Назвіть дату зруйнування і назву міста.

(2 листопада 1708 року московські війська зруйнували м. Батурин).

- Хто керував московським військом під час знищення м. Батурина?

(О. Меншиков керував московським військом під час знищення м. Батурина.)

- Який осередок української вольності знищив Петро I руками О. Меншикова весною цього ж року?

(14 травня 1708р. московськими військами під керівництвом О. Меншикова була зруйнована Чортомлицька Січ.)

- Покажіть на карті місце найбільшої битви військ Карла XII і Івана Мазепи з московським військом на території України. Коли відбулась ця битва, який її результат?

(Найбільша битва військ Карла XII і Івана Мазепи з московським військом на території України відбулась 27 червня 1709 року біля м. Полтави. Битва закінчилась перемогою Московських військ.)

- Куди відійшли шведські і козацькі полки після поразки під Полтавою?

(Шведські і козацькі полки після поразки під Полтавою відійшли під захист Османської імперії.)

- У жовтні 1709р. помер Іван Мазепа. Кого обрали козаки своїм гетьманом (за межами України)?

(Пилипа Орлика козаки обрали своїм гетьманом.)

- Де відбулось проголошення гетьманом Пилипа Орлика?

(Козаки обрали новим гетьманом 5 квітня 1710р. Пилипа Орлика у м. Бендери.)

- Під час обрання гетьмана була укладена угода між старшиною, запорожцями, та гетьманом - конституція Пилипа Орлика. Прочитайте повну назву цього документу.
(«Пакти і конституції законів і вольностей Війська Запорозького».)
- Пилип Орлик прагнув створити широку антиросійську коаліцію, здійснив похід на Правобережжя. В якому році відбувся похід гетьмана на Правобережжя і через які міста він проходив?
(У січні – квітні 1711р. відбувся похід П.Орлика на Правобережжя, він проходив через міста Брацлав, Немирів, Вінниця, Умань, Звенигородка, Лисянка, Богуслав, Біла Церква.)
- Плани П.Орлика про звільнення України не здійснились, гетьман зазнав невдач, а між московським царством і Туреччиною було підписано Прутський договір. Покажіть на карті території, що переходили під зверхність турецького султана.
- Назвіть і покажіть українські міста, у які були введені московські окупаційні війська.
(Українські міста, в які були введені московські окупаційні війська: Стародуб, Чернігів, Козелець, Київ, Переяслав, Прилуки, Новгород – Сіверський, Глухів, Гадяч, Полтава, Переволочна, Кременчук.)
- Покажіть на карті міста Правобережжя, в яких було скасовано полковий устрій і відновлено польське панування.
(Міста Правобережжя, в яких було скасовано полковий устрій і відновлено польське панування: Фастів, Біла Церква, Богуслав, Корсунь, Умань, Брацлав, Кальник.)

Тема. Освіта. Архітектура. Образотворче мистецтво.

Робота з картою: «Культура України у другій половині XVII-XVIIIст.» (атлас, с.16).

Цільове завдання: показати високий рівень культурного розвитку в Україні у другій половині XVII - XVIIIст.; стан освіти; особливості українського бароко.

Блок завдань для учнів:

- Порівняйте величину території, заселеної українцями на середину XVIIIст. і на кінець XVIIIст.

(Величина території, заселеної українцями з середини XVIIIст. до кінця XVIIIст. збільшилась.)

- Покажіть на карті держави, які мали у своєму складі українські землі.
- На основі карти і легенди до неї складіть таблицю:

Типи освітніх закладів в Україні у другій половині XVII- XVIIIст.

Початкова освіта	Середня освіта	Вищі навчальні заклади
Головні 4-річні народні училища для дворянських дітей	Колегіуми і семінари	Львівський університет (1661р.)
Малі 4-річні училища для дітей	Польські гімназії	Києво-Могилянська

купців та заможних міщан		колегія (від 1701р. - академія)
Початкові школи при церквах і монастирях	Католицькі і греко – католицькі навчальні заклади	
Братські школи	Василіанські школи	

- Покажіть на карті населені пункти, у яких були відкриті такі навчальні заклади.
- Назвіть прізвище українського гетьмана кінця XVII - поч. XVIIIст., який сприяв розвитку української освіти і культури. (Іван Мазепа сприяв розвитку української освіти і культури.)
- Зробіть власний висновок про рівень освіти українського населення у другій половині XVII- XVIIIст.
- Покажіть міста – центри православних і греко – католицьких єпархій на землях, населених українцями. (Центри православних єпархій – Радівка, Київ, Переяслав, Чернігів; центри греко - католицьких єпархій - Перемишль, Мукачево, Львів, Володимир, Холм, Луцьк, Берестя, Пінськ, Радомисль .)
- В українській архітектурі даного періоду популярний стиль бароко (українське, козацьке, мазепинське). Пригадайте особливості цього стилю і відомі споруди в такому стилі в Україні.

- Назвіть, на вашу думку, найбільш значимі події в українській історії другої половини XVII - XVIIIст., які б знаходили своє відображення в живописі, в піснях, думах, літописах.
- Випишіть з карти ознаки посилення наступу російського царизму на українську культуру.
(Ознаки посилення наступу російського царизму на українську культуру: зменшення чисельності студентів Києво - Могилянської академії; указ російського уряду про заборону видавати книжки українською мовою; підпорядкування друкарень Синоду російської православної церкви; початок вивезення українських історичних пам'яток до Росії.)
- Визначте позитивні і негативні умови розвитку української культури у другій половині XVII- XVIIIст.

Тема. Практична робота.

Кошовий отаман Іван Сірко.

Робота з картою «Україна у 1667 -1687рр.» (атлас, с.11).

Цільове завдання: розповісти про діяльність Івана Сірка, про заходи, спрямовані на захист державницьких прав Гетьманщини.

Блок завдань для учнів:

- Назвіть прізвище вінницького полковника, який походив з подільської православної шляхти, здобув перемогу в 65 боях, обирався кошовим отаманом Запорозької Січі 12 разів.
(Іван Сірко- вінницький полковник, кошовий отаман.)
- Як називалась Січ, в якій Іван Сірко був кошовим отаманом.

(Січ, у якій Іван Сірко був кошовим отаманом, називалась Чортомлицька Січ.)

- І.Сірко провів близько 65 битв, визволив з рабства біля 100тис. полонених і жодного разу не зазнав поразки. Користуючись картою, визначте, проти кого і чому воював Іван Сірко.

(Іван Сірко воював проти військ Туреччини, Кримського ханства, звільняв з рабства українських полонених.)

- Назвіть рік одного з найбільших походів запорожців на чолі з Сірком на Крим.

(Рік одного з найбільших походів запорожців на чолі з Іваном Сірком на Крим – 1675р.)

- Іван Сірко займався дипломатичною діяльністю, підтримував контакти з Москвою, Річчю Посполитою, Туреччиною. Покажіть на карті ці держави. Спробуйте пояснити, чому Іван Сірко часто змінював політичну орієнтацію.

Тема. Між конфліктом та спробами єдності: українське суспільство другої половини XVIIст.

Робота з картами: «Українська козацька держава за гетьмана І.Виговського (серпень 1657 – вересень 1659рр.)» (атлас,с.9), «Україна у 1659-1667рр.» (атлас,с.10), «Україна у 1667 -1687рр.» (атлас, с.11).

Цільове завдання: навести приклади заходів гетьманів, спрямованих на захист державних прав Гетьманщини, дати оцінку їхньої діяльності.

Блок завдань для учнів:

- Користуючись картою, выпишіть прізвища українських гетьманів другої половини XVII ст.
- Підготуйте твір – роздум «Боротьба за владу чи спроба єдності». Проаналізуйте діяльність одного з гетьманів.

Тема. Узагальнення. Тематичний контроль.

Робота з картами: «Українська козацька держава за гетьмана І.Виговського (серпень 1657 – вересень 1659рр.)», «Україна у 1659-1667рр.», «Україна у 1667 -1687рр.», «Україна наприкінці XVII- на початку XVIIIст.» (атлас, с. 9 – с. 12).

Цільове завдання: повторити вивчений матеріал, закріпити вміння працювати з картою.

Блок завдань для учнів: розгадати кросворд

1	2	3	4	5
Г				
А				
З		П	Ф	Л
І		О	І	І
К		Ч	Д	С
Е	К	А	О	Н
Р	У	Ї	Н	А
М	К	В	І	
Е	О		С	
Н	Л		І	
	К			
	А			

РУЇНА - період історії України другої половини XVII століття, що відзначився розпадом української державності та загальним занепадом.

- 1) У 1484 році турки збудували фортецю у Причорноморській низовині на правобережжі Дніпра. У 1695 році цю фортецю здобули козацькі полки гетьмана П. Івана Мазепи. В 1784 році на руїнах засновано нове місто Берислав, яке зберегло до сьогодні свою назву і є одним з районних центрів у Херсонській області. Яку назву мала давня турецька фортеця? (Газікермен).
- 2) Назва річки, на берегах якої у 1659р. відбулась Конотопська битва (річка Куколка).
- 3) Місто на історичній Волині, яке від від татарського нападу у 1675 р. захистила чудотворна ікона Богоматері (Почаїв).
- 4) Назва о. Зміїного у XVI- -XVII ст., коли він належав острові належав Османській імперії (Фідонісі).
- 5) Назва білоруського села, поблизу якого відбулась одна з одна з найзначніших і найвирішальніших битв (28 вересня 1708р.) в історії Великої Північної війни (с. Лісна).

2.5. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ у 20—90-х рках XVIII ст.

Тема. Імперський наступ на автономію Гетьманщини.

Робота з картами: «Україна наприкінці XVII- на початку XVIIIст.» (атлас, с. 12), «Україна у 1727 – 1768рр.» (атлас, с. 13).

Цільове завдання: аналізувати інформацію карти, як джерело знань

про геополітичні інтереси країн у конкретно-історичний період.

Блок завдань для учнів:

- Згадайте, яка подія відбулась в м. Дігтярівка 1708р.

(В м. Дігтярівка 1708р. був укладений договір між Карлом XII та Іваном Мазепою.)

- Що означає вогняна позначка біля м. Батурин?

(Вогняна позначка означає зруйнування міста московськими військами 2 листопада 1708р.)

- Хто, де і коли був проголошений гетьманом після Батуринської трагедії?

(Іван Скоропадський був проголошений гетьманом 6 листопада 1708р.)

- Згадайте, ким, коли і для чого була створена Малоросійська колегія.

(Перша Малоросійська колегія – державний орган для керування українськими землями, що входили в склад Російської імперії, який був заснований у 1722р. і проіснував до 1727р. Створена наказом Петра I з метою контролю за діяльністю українського гетьмана та генеральної старшини і підкорення їх загальноросійському управлінню. Колегія була найвищою установою в Україні. Гетьман Іван Скоропадський не зміг пережити такого політичного удару, помер у Глухові у 1722р. Це був перший гетьман після Б.Хмельницького, який помер у гетьманському чині при посаді й на рідній землі. Проте й ця

смерть не стала на заваді Петру I в здійсненні його великодержавницьких планів. Навпаки — він заборонив вибори наступного гетьмана.)

- Спираючись на карту «Україна у 1727 – 1768рр.», спробуйте визначити, які геополітичні причини змусили російську владу у 1727 р. ліквідувати Малоросійську колегію та відновити владу гетьмана.

(Війни з Річчю Посполитою та Османською імперією.)

- Назвіть роки гетьманування Данила Апостола.

(1734рр. - роки гетьманування Д. Апостола.)

- У якому місті відбулось обрання Данила Апостола гетьманом?

(У м. Глухові відбулось обрання Данила Апостола гетьманом.)

- Покажіть на карті напрями військових походів російських військ, в яких брало участь і українське військо.
- Які зміни відбулись на Запорозжжі в останній рік гетьманування Данила Апостола.

(У 1734р. відбулось повернення запорожців на Запорозжжя, та заснування ними Нової Січі у 1734р.)

- Чи відбулись нові вибори гетьмана після смерті Данила Апостола?

(Після смерті Данила Апостола не відбулись нові вибори гетьмана.)

- Як ви думаєте, чому російський уряд після смерті Данила Апостола не дозволив нові вибори гетьмана, вирішив поновити Малоросійську Колегію, назвавши її «Правлінням Гетьманського Уряду»?

(Російський уряд не дозволив нові вибори гетьмана після смерті Данила Апостола, тому що обмежував державність Гетьманщини.)

- Загострення відносин Росії з Прусією та Туреччиною, прагнення використати економічно – стратегічний потенціал України прискорили рішення російської імператриці Єлизавети Петрівни про відновлення гетьманства. Кого на Глухівській раді в лютому 1750 року за вказівкою імператриці обрано гетьманом Лівобережної України ?

(На Глухівській раді, в лютому 1750 року, за вказівкою російської імператриці Єлизавети Петрівни, обрано гетьманом Лівобережної України Кирила Розумовського.)

- Покажіть на карті межі територій, на які поширювалась влада Кирила Розумовського. На які українські землі Лівобережжя не поширювалась влада гетьмана?

(На Слобожанщину не поширювалась влада гетьмана Кирила Розумовського.)

- Для чого у 1752 – 1755 рр. царським урядом від Запорожжя було відторгнуто частину земель?

(У 1752 – 1755рр. царським урядом від Запорозжя було відторгнуто частину земель для заснування на них військових поселень.)

- Як називався полк, сформований на цих землях за ініціативою російського уряду для приборкання запорожців ?

(Полк, сформований за ініціативою російського уряду для приборкання запорожців, називався Новослобідським.)

- У якому році було ліквідовано гетьманство і усунення від влади Кирила Розумовського?

(У 1764р. ліквідовано гетьманство і усунено від влади Кирила Розумовського.)

- Як називався орган управління українськими землями в складі Росії?

(Для управління українськими землями було створено у 1764році II Малоросійську колегію.)

- У якому році був ліквідований полковий устрій і на Слобожанщині?

(У 1765р. році був ліквідований козацький полковий устрій на Слобожанщині.)

Тема. Нова Січ. Остаточна ліквідація Січі.

Робота з картами: «Україна у 1727 – 1768рр.» (атлас, с. 13), «Запорозжя і Північне Причорномор'я у другій половині XVIIIст.» (атлас, с. 14).

Цільове завдання: читати історичну карту; правильно використовуючи знання легенди карти; показувати на карті місця історичних подій; аналізувати отриману з карти інформацію.

Блок завдань для учнів:

- Покажіть на карті Запорозькі землі у середині XVIIIст.
- Де і коли саме виникла Нова Січ?

(Нова Січ (Підпільненська Січ) — адміністративний і військовий центр запорозького козацтва в 1734–1775 роках, створений після повернення Війська Запорозького низового під російський протекторат внаслідок підписання Лубенського договору. Остання Запорозька Січ розташовувалася на великому півострові, що омивався рікою Підпільною.)

- Згадайте, як склалась доля запорожців після Полтавської битви? За яких обставин виникла Нова (Підпільненська) Січ?

(Після Полтавської битви (1709 р.) царським військом було зруйновано Стару (Чортомлицьку) Січ і заборонено її відновлення на території імперії. Причина: перехід останнього кошового К. Гордієнка з частиною козаків на бік Карла XII. Тоді запорожці з дозволу кримського хана заснували Січ на його землях, біля с. Олешки (пониззя Дніпра). Бахчисарайський уряд часто використовував козаків на виснажливих земляних роботах на Перекопі, обкладав їх великими податками. Все це викликало масове незадоволення. Вже 1714р. кошовий Січі І. Малашевич (обраний замість К. Гордієнка) звернувся до царя Петра I з

проханням дозволити запорожцям повернутись у стару місцевість. У 1734р. російський уряд дозволив козакам повернутися і заснувати на р. Підпільній Нову Січ.)

- Як називалась адміністративно – територіальна одиниця у період існування Нової Січі в 1734-1775 роках?

(Паланка — адміністративно-територіальна одиниця у період існування Нової Січі в 1734-1775 роках.)

- Користуючись легендою карти, вкажіть назви паланок і покажіть їх розташування.

(На території Нової Січі були такі паланки: на правому березі Дніпра – Кодацька Бугогардівська, Інгульська, на лівому березі – Самарська, Кальміуська, Орільська, Протовчанська.)

- Які, на вашу думку, геополітичні плани Росії призвели до того, що російський уряд дозволив козакам повернутись і заснувати на Нову Січ?

(Царський уряд у 1734 р., у зв'язку з наближенням війни з Туреччиною, дозволив козакам повернутись і заснувати Нову Січ)

- Які територіальні зміни Росії відбулись після підписання з Османською імперією Кючук – Кайнарджійського мирного договору?

(Російська імперія після укладання в 1774 році Кючук-Кайнарджійського мирного договору з Туреччиною вийшла на берег Чорного моря.)

- Покажіть на карті новоприєднані до Росії території.
- Назвіть впливові, на вашу думку, внутрішні і зовнішні чинники, які спонукали російську владу до знищення Запорозької Січі.
- Коли і як була ліквідована Нова Січ?

(Нова Січ була зруйнована на початку червня 1775р. за наказом Катерини II царським військом, яке, повертаючись з походу проти Туреччини, зненацька захопило Січ.)

- Користуючись легендою карти, назвіть подію, що означала початок поширення загальноімперського територіального устрою на Гетьманщину. Коли відбулась ця подія?

(В 1775р. був ліквідований полтавський полк, почалось поширення загальноімперського територіального устрою на Гетьманщину.)

- Визначте історичне значення існування Запорозької Січі.

Тема. Підкорення Кримського ханства.

Робота з картою: «Запорожжя і Північне Причорномор'я у другій половині XVIIIст.» (атлас, с. 14).

Цільове завдання: показувати на карті місця історичних подій; читати історичну карту, правильно використовуючи знання легенди карти; визначати причини та наслідки історичних подій, пов'язані з

геополітичними чинниками і факторами навколишнього середовища; виконувати завдання на контурній карті.

Блок завдань для учнів:

- У чому була причина російської воєнної активності у кінці XVIIIст.?

(Росія прагнула до посилення політичних і економічних позицій у Північному Причорномор'ї, на Балканах, у країнах Близького й Середнього Сходу.)

- Користуючись картою, складіть таблицю:

«Російсько-турецькі війни кінця XVIII століття.

Ліквідація Кримського ханства»

Війни, події	Результат подій	Наслідки подій
1768 – 1774 рр.	Кючук - Кайнарджійський мир	
1787– 1791рр.	Ясський мир	
19.04.1783р.	Маніфест виданий Катериною II, який оголосив про ліквідацію Кримського ханства та приєднання Криму,	

	Тамані, Кубані до Російської імперії.	
--	--	--

Тема. Поділи Речі Посполитої: зміни у становищі Правобережної України та західноукраїнських земель.

Робота з картою: «Українські землі наприкінці XVIIIст.»(атлас, с.15).

Цільове завдання: назвати дати поділів Речі Посполитої; показати на карті територіальні зміни, що відбулися внаслідок поділів Польщі; використовувати картографічну інформацію для пояснень розвитку міжнародних відносин, політичних інтересів країн, у складі яких були українські землі.

Блок завдань для учнів:

- Використавши знання з курсу всесвітньої історії, назвіть причини, які привели до послаблення Речі Посполитої.
- Яка країна була ініціатором поділу Речі Посполитої?
- Назвіть і покажіть на карті країни, які хотіли приєднати польські землі до територій своїх держав.
- Користуючись картою і легендою до неї, заповніть таблицю:

«Поділи Польщі і входження Правобережної України до складу
Російської імперії»

№ з/п	Поділи Польщі	Країни, які ділили Польщу	Території, які опинились в складі інших держав
1.	I поділ (1772р.)	Росія	Частина Східної Білорусії
		Австрія	Східна Галичина, Західні околиці Волинського воєводства
		Прусія	Помор'я (без Гданська)
2.	II поділ (1793р.)	Росія	Правобережна Україна, Центральна Білорусь
		Австрія	Нічого не отримала
		Прусія	Гданськ, значна частина Великої Польщі
3.	III поділ (1795р.)	Росія	Західна Білорусь, Західна Волинь, латвійські та литовські землі
		Австрія	Галичина, частина Волині, так звані Малопольські землі з Краковом і Познанню
		Прусія	Основна частина Великої Польщі

- Визначте позитивні і негативні наслідки поділів Польщі для українського населення.
- Поясніть слова Т.Г. Шевченка « «Польща впала, та й вас роздавила!» (з твору «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє»).

Тема. Освіта і наука. Архітектура. Образотворче мистецтво.

Музика.

Робота з картами: «Україна у 1727 – 1769рр.» (атлас, с.13), «Українські землі наприкінці XVIIIст.» (атлас, с.15), «Культура України у другій половині XVII- XVIIIст.», (атлас, с.16).

Цільове завдання: описати адміністративно - територіальний устрій українських земель та їхнє господарське освоєння, охарактеризувати соціально-політичне й економічне становище українських територій, зміни соціального стану основних верств населення; розпізнавати пам'ятки архітектури й образотворчого мистецтва.

Блок завдань для учнів:

- Як ви можете пояснити поняття «полікультурний характер українського суспільства»?

(«Полікультурність» — це такий принцип функціонування та співіснування в певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з широкою культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визначення спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму.)

- Чому характер українського суспільства можна назвати полікультурним?

- Які народи проживали на українських землях у XVIIIст., який вони внесли вклад у розвиток української культури?
- Люди яких релігійних конфесій проживали на українських землях? Як, на вашу думку, це вплинуло на релігійне життя українців?
- У складі яких держав у XVIIIст. перебували українські землі? Покажіть їх на карті.
- Той факт, що українські землі перебували у складі інших держав у XVIIIст. мали, в основному, негативний вплив на стан української освіти, культури. Поясніть, чому?
- Чи міг мати факт входження українських земель в склад інших держав позитивний вплив на розвиток української культури? У чому саме це проявлялось?
- Яким був адміністративно-територіальний устрій українських земель в складі Речі Посполитої?
- Користуючись картою, покажіть і назвіть заклади освіти (початкової, середньої, вищої), центри релігійних єпархій, найважливіші осередки видавничої справи, які існували на українських землях, що входили у склад Речі Посполитої.
- Які видатні культові і світські споруди були зведені на українських землях у XVIIIст.?
- Яким був адміністративно-територіальний устрій українських земель у Гетьманщині?

- Користуючись картою, покажіть і назвіть заклади освіти (початкової, середньої, вищої), центри релігійних єпархій, найважливіші осередки видавничої справи, які існували на українських землях, що входили у склад Гетьманщини, Російської імперії.

- Які дії російського уряду свідчать про початок наступу російського царизму на українську культуру?

- Назвіть найважливіші осередки вищої освіти на українських землях у XVIIIст.?

(Львівський університет, Києво – Могилянська академія.)

- Назвіть українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета, педагога XVIIIст., який народився на Харківщині, освіту здобув у Києво-Могилянській академії?

(Григорій Сковорода.)

- Підготуйте розповідь про Г.Сковороду. Використайте карту як джерело інформації.

- Які видатні культові і світські споруди, були зведені на українських землях у XVIIIст.?

- Покажіть запорозькі землі у середині у XVIIIст.

- Яким був адміністративно-територіальний устрій Запорозької землі у середині у XVIIIст.?

- На які стани поділялось українське суспільство у XVIIIст.?

- Чи правильним, на вашу думку, є твердження про те, що кожен стан українського суспільства формував свою культуру. Аргументуйте свою думку.
- Спробуйте визначити наслідки полікультурності для українського суспільства у XVIIIст.

Тема. Практична робота. Історія рідного краю

Робота з картами «Атласу з історії України (XVI- XVIIIст.) 8клас».

Цільове завдання: використовувати карту як джерело інформації при характеристиці історичних подій, явищ, процесів, які проходили на території Волині у XVI- XVIIIст.

Блок завдань для учнів:

- В складі якої держави були волинські землі у XV - XVIст.?
(В складі Великого князівства Литовського у першій половині XVIст. були волинські землі.)
- В складі якої адміністративно – територіальної одиниці перебували волинські землі?
(Волинські землі в часи ВКЛ були в складі Волинського князівства.)
- Поясніть, що означають слова литовських правителів про спосіб управління на руських землях: «нічого старого не міняємо, нічого нового не вводим».
- Після якої події Волинь опинилась в складі Речі Посполитої?

(Волинь опинилась в складі Речі Посполитої Люблінської унії 1569р.)

- В яку адміністративно – територіальна одиницю Річі Посполитої входили волинські землі?

(Волинські землі входили в адміністративно – територіальна одиницю Речі Посполитої – Волинське воєводство.)

- Назвіть і покажіть на карті волинські міста, яким до початку XVIIст. було надане право міського самоврядування.

(Волинські міста, яким до початку XVIIст.було надане право міського самоврядування: Володимир, Ковель, Камінь, Володимирець, Степань,Чорторійськ, Торчин, Луцьк, Горохів, Берестечко, Почаїв, Збараж, Кременець, Дубно, Березне, Теофіполь, Білогір'я.)

- Покажіть на карті волинські міста, які отримали магдебурзьке право у першій половині XVIIст.
- Покажіть головні торгівельні шляхи, які пролягали через Волинь.
- Назвіть і покажіть найбільші резиденції волинських магнатів XVI –XVIIст.

(Найбільші волинські магнати XVI –XVIIст.: Вишневецькі, Радзивілли, Острозькі, Збараські, Корецькі, Чарторийські.)

- Чим схожий герб Волинського воєводства XVIIст. з гербом сучасної Волинської області, чим відрізняється?

- Якою була густина населення на волинських землях у XVI – XVIIст.? Порівняйте з густиною населення інших районів України.

(Густина населення на волинських землях у XVI –XVIIст. становила більше 10 жителів на 1 кв.км. Це була найбільша густина заселення українських земель.)

- Назвіть українські міста з кількістю жителів більше 10тисяч осіб.

(На волинських землях у XVI –XVIIст. не було міст, з кількістю жителів більше 10тисяч осіб.)

- Назвіть козацькі повстання, які проходили на волинських землях у XVI–XVIIст. Вкажіть роки козацьких повстань, їхніх ватажків.

(На волинських землях відбувались козацькі повстання під проводом К.Косинського у 1591 – 1593рр., С. Наливайка у 1594 – 1596рр.)

- Які віросповідання існували на волинських землях у XVI – XVIIст., які були найбільш поширеними?

(На волинських землях у XVI –XVIIст., існувало православ'я і католицизм, але найбільш поширеним було православ'я.)

- Покажіть на карті міста, в яких діяли найзначніші православні церковні братства.

(Міста, в яких діяли найзначніші на Волині православні церковні братства – Луцьк, Острог, Володимир.)

- Школи яких релігійних напрямів існували в Волині у XVI – XVIIст.? Яких було найбільше і чому?

(На волинських землях у XVI –XVIIст. були школи різних релігійних напрямів – братські, єзуїтські, протестантські, василіанські. Найбільше було єзуїтських шкіл, які насаджували католицизм.)

- Покажіть на карті с. Пересопниця у Волині, у якому з'явилась перша рукописна книга українською мовою – «Пересопницьке Євангеліє» (1556 – 1561рр.). Назвіть відомі волинські центри літописання, друкарні.
- Яка школа вищого ступеня була відкрита на волинських землях XVIст., коли саме?

(Острозька греко – слов'янська академія була відкрита у 1578р.)

- Користуючись легендою карти, назвіть фортеці та замки, споруджені в середні віки та перебудовані в XV – першій половині XVIст.

(Споруджені в середні віки та перебудовані в XV – першій половині XVIст. замки Луцька, Пересопниці, Острога.)

- У яких волинських містах зведених у другій половині XVI – першій половині XVIIст. були замки з бастіонною системою укріплень?

(Замки з бастіонною системою укріплень, зведені у другій половині XVI – першій половині XVIIст., були у таких волинських містах: Олика, Зимне, Кременець, Заслав.)

- У яких волинських містах були зведені визначні культові споруди у XVI – першій половині XVIIст.?

(У м. Луцьк, Острог, Сокаль, Дермань, Зимне, Володимир, Заслав були зведені визначні культові споруди у XVI – першій половині XVIIст.)

- Чи були серед українських козаків волиняни? Обґрунтуйте свою думку.
- Які битви під час Національно - визвольної війни українського народу під проводом Б.Хмельницького відбулись на волинській землі? Що ви знаєте про цю битву? Скористайтесь схемою битви «Битва під Берестечком у 1651р.».
- Під час існування Української держави урядом Гетьмана Богдана Хмельницького у липні 1648 року була утворена військово-земська одиниця, яка охоплювала більшість території Волині. Вона існувала з перервами до 1658 року. Як називалась ця військово – земська одиниця?

(Військово – земська одиниця називалась Волинський полк.)

- Чиї війська здійснювали грабіжницькі походи на волинські землі у 70-их рр. XVIIст.?

(У 70-их рр. XVIIст. грабіжницькі походи на волинські землі здійснювали турецькі війська.)

- Про які події говорив Т.Г. Шевченко у своєму творі «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє» «Польща впала, та й вас роздавила!»?

(Т. Г. Шевченко говорив про поділи Польщі.)

- До якої держави відійшли волинські землі після поділів Польщі?

(В результатів поділів Польщі більша частина земель Волині відійшла до Російської імперії. . Створено 1793 р. Заславське намісництво на основі Волинського і частини Київського воєводств, яке складалося з 13 повітів. У 1795 року намісництво перейменовано на Волинське намісництво, а у 1796 року перетворено на Волинську губернію. В 1797р. губернським містом призначено місто Житомир.)

Користуючись картами , заповніть таблицю

«Поділи Польщі і волинські землі»

№з/п	Поділи Польщі	Країни, які ділили волинські землі	Волинські землі
1.	I поділ (1772р.)	Росія	Західні околиці Волинського воєводства
		Австрія	
		Прусія	
2.	II поділ	Росія	Східна Волинь
		Австрія	

	(1793р.)	Прусія	
3.	III поділ (1795р.)	Росія	Західна Волинь
		Австрія	Західні околиці Волинського воєводства
		Прусія	

Використовуючи карту як джерело інформації, складіть розповідь «Культура Волині у другій половині XVII - XVIIIст.»

2.6. Узагальнення до курсу. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ.

Робота з картами з «Атласу з історії України (XVI- XVIIIст.) 8клас».

Цільове завдання: актуалізувати вивчений матеріал з курсу «Україна у XVI — XVIII ст.»; на основі карти визначати, відбирати і використовувати інформацію про минуле; шукати правильні відповіді на основі самостійної роботи; формувати просторові компетентності.

Блок завдань для учнів: розгадати кросворд

Козацтво – козацький стан

1. Гілка княжого роду Несвіцьких з Волині, один з нащадків якого у XVIст. став козацьким ватажком, гетьманом (Вишневецькі).
2. Острів на р. Дніпро, який у XVст. став центром формування протидії Польщі з боку козаків (о. Хортиця).

3. Острів, адміністративний і військовий центр запорозького козацтва в 1593–1638 роках (Базавлук).
4. Прізвище козацького гетьмана, який 15 років перебував у турецькій неволі на галерах, зруйнував польську фортецю Кодак, страчений у 1635р. на центральній площі Варшави (Сулима).
5. Місто, в якому війська С.Наливайка отримали перемогу над ополченням подільської шляхти (Брацлав).
6. Список козаків, які перебували на державній службі (реєстр)
7. Українське місто (єдине), яке у першій половині XVIIст.ст. налічувало більше 10 тис. жителів (Львів).
8. Місто у Гродненській області (Білорусія) – перша столиця Литовської держави. У 1458р., після фактичного відокремлення Московської митрополії, стало резиденцією митрополита Київського, Галицького та всієї Руси (Новогрудок).

ВИСНОВКИ

Сьогодні в школу приходять діти, чії психологічні особливості сформувалися в умовах нового інформаційного середовища, що створилося в результаті масового поширення мобільних технологій та Інтернету, які стали доступними практично кожній дитині. Без врахування цих змін неможливо організувати ефективне навчання школяра. «Кліпове» мислення сучасного цифрового покоління, орієнтоване на фрагментарне сприйняття саме візуальної інформації, з одного боку, а з іншого – нові освітні технотренди та збільшені можливості інформаційно-

комунікаційних технологій стимулюють педагогів до використання візуалізації в предметному навчанні.

Використання візуалізації розвиває пізнавальний інтерес учнів, дає можливість створювати позитивний емоційний фон на уроці, полегшує реалізацію міжпредметних зв'язків у навчанні, сприяє подальшій самоосвіті школяра.

Таким чином, візуалізація навчальної інформації є своєрідним інструментом технології інтерактивного навчання. Виклад навчального матеріалу у поєднанні з візуальною підтримкою дозволяє використовувати переваги інтерактивного підходу: розширення світогляду, актуалізація попередніх знань, формування компетенцій, залучення учнів до виконання різнорівневих завдань. Така технологія навчання спонукає школярів мислити й аналізувати, висловлювати чітко і прозоро свої думки, встановлювати взаємозв'язок між оригінальними питаннями та різноманітними відповідями.

Запропоновані методичні рекомендації є апробованими і результативними. Ефективне використання технологій візуалізації в педагогічній діяльності сьогодні є стратегічним напрямком вивчення історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас з історії України (XVI – XVII ст.) 8 клас / ПрАТ «Інститут передових технологій», 2001 - 2014pp., ТОВ «Антекс - К», 2001 - 2014pp., Барладін О. В., 2001 – 2014pp. – К.: 2014.- 16с.
2. Буктрейлер: як створити зі школярами міні-фільм про книгу. Освітній проєкт «На УРОК » [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://naurok.com.ua/post/buktrejler-yak-stvoriti-zi-shkolyarami-mini-film-pro-knigu>
3. Вакалюк Т.А. Можливості використання хмарних технологій в освіті / Т.А. Вакалюк // Актуальні питання сучасної педагогіки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 1-2 листопада 2013 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. - С. 97–99.
4. Візуалізація даних. Центр незалежних соціологічних досліджень.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sociology.znu.edu.ua/>
5. Інноваційні інструменти візуалізації знань. Академія інноваційного розвитку освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.airo.com.ua/innovatsijni-instrumenty-vizualizatsiyi-znan/>
6. ІСТОРІЯ НА ЕКРАНІ: ІНСТИТУТ ЗАПУСКАЄ СЕРІЮ ВІДЕОУРОКІВ Український інститут національної пам'яті . [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.memory.gov.ua/news/istoriya-na-ekrani-institut-zapuskae-seriyu-videourokiv>
7. «Історія України. 5–9 класи», Навчальна програма, затверджена наказом МОН України від 21.02.2019 № 236. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-vnesennya-zmin-do->

navchalnih-program-z-istoriyi-ukrayini-dlya-5-9-ta-10-11-klasiv-zakladiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti

8. Колесник І. Ментальне картографування та професія історика: між раціональним й уявленим / І. Колесник // Український історичний журнал. – 2012. – № 5. – С. 135-156
9. Концепція нової української школи [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
10. Матс: Сторітелінг — це як складання конструктора. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ms.detector.media/mediaprosvita/how_to/mats_vikman_storiteling_tse_yak_skladannya_konstruktora/
11. Метод Lapbook: яскраво, творчо, пізнавально. Освітній проєкт «На УРОК»[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/metod-lapbook-yaskravo-tvorcho-piznavalno.>
12. Метод «Скрайбінг»: яскраве подання навчального матеріалу. Освітній проєкт «На УРОК » [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/metod-skraybing-yaskrave-podannya-navchalnogo-materialu>
13. Найдьонова А. В. Інтелект-карти як інструмент ефективної роботи з інформацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.calameo.com/read/004373434dec4e2bf2b83>
14. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / під заг. ред. О. В. Овчарук.- К.: «К.І.С.», 2004.- 112с.

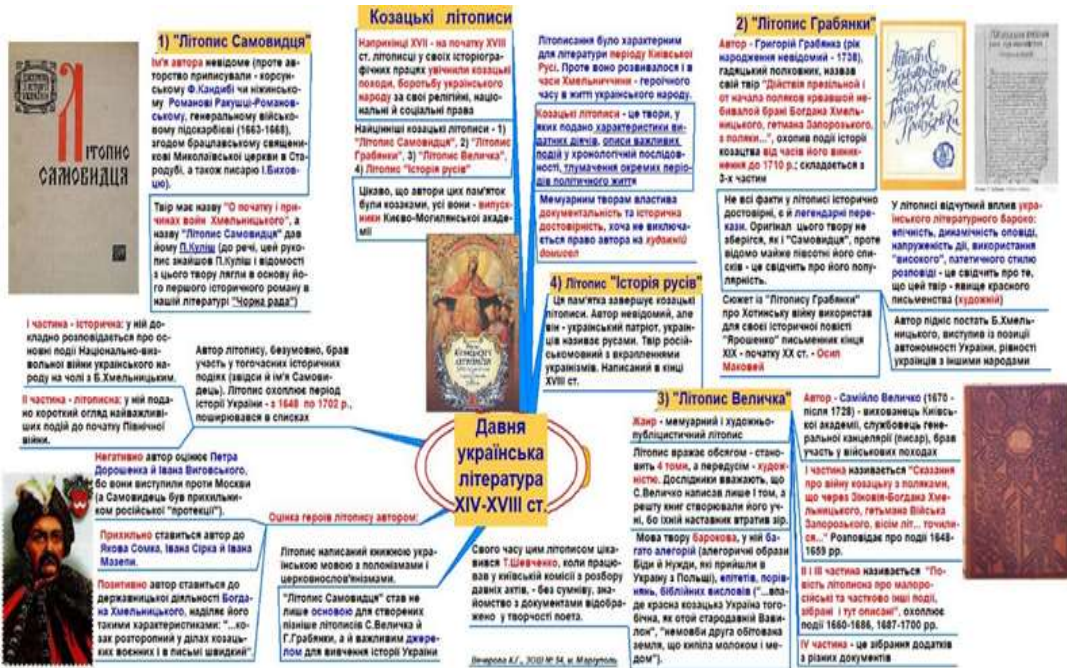
15. Паращенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004.- 112с.
16. Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання в основній і старшій школі закладів загальної середньої освіти з навчанням українською мовою. Інститут модернізації змісту освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://imzo.gov.ua/pidruchniki/pereliki/>
17. Пожежа Н. Створюємо візуальні та аудіовізуальні медіапродукти для навчання. Журнал «Заступник директора школи», №3, березень 2019.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ezavuch.mcfr.ua/article.aspx?aid=715373>
18. Позднякова Т.Є.Візуалізація та структурування інформації за допомогою ментальних карт на уроках біології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: umo.edu.ua/images/content/depozitar/posibnyky/navchalnyi/4%D0%9F%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D0%BD%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%92%D0%B7%D1%83%D0%B0%D0%BB%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%8F.pdf
19. Пометун О. І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково – методичний посібник / О.І.Пометун, Л. В. Пироженко. За редакцією О.І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2004 -192с.
20. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі /О.І.Пометун, Г.О.Фрейман - Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2005. - 328с.

21. Сервіси для створення хмари слів. Віртуальна школа ІКТ.
[Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://i-math.com.ua/vsikt/servisi-dlya-stvorennya-xmari-sliv/>
22. Тихонова Т. Інфографіка як інформатична технологія візуалізації навчальних матеріалів / Т. Тихонова, О. Захар // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2015. – № 2 – 3. – С. 20 –26.
23. Що таке буктрейлер та як його використати для уроків. ВСЕОСВІТА. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://vseosvita.ua/news/shcho-take-buktreiler-ta-iaak-ioho-vykorystaty-dlia-urokiv-literatury-4374.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Інтелект-карта

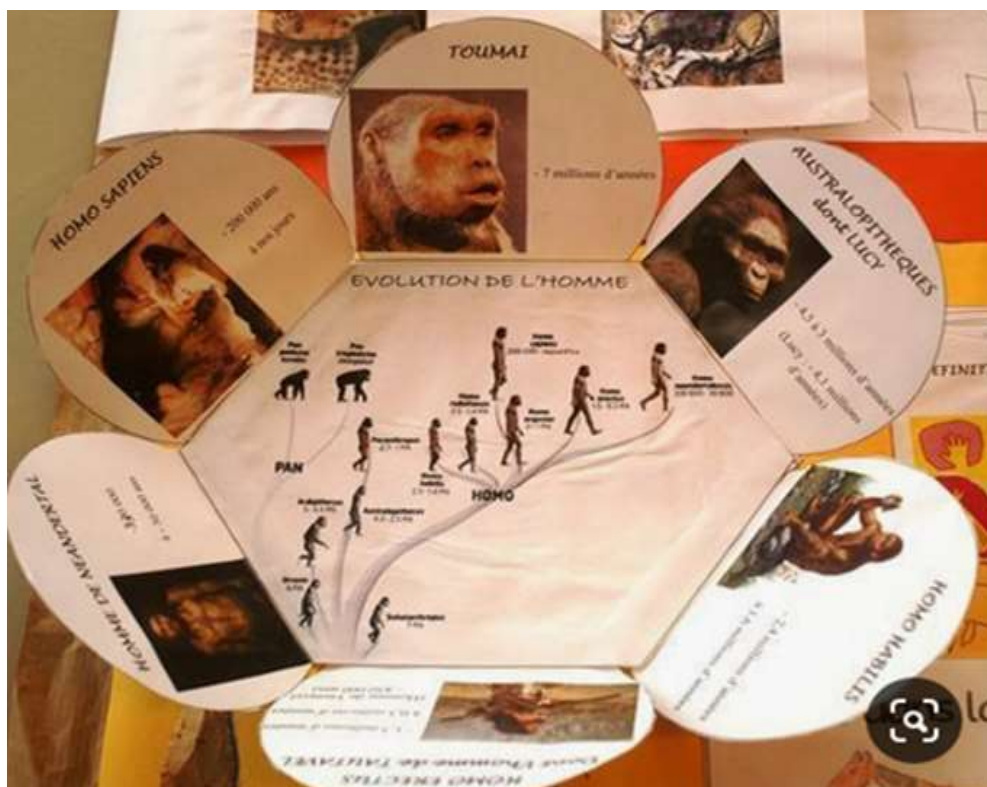

[Електронний ресурс]. - Режим доступу:

https://www.google.com/search?xsrf=ACYBGNscpguQMuw2_XvGbN7sk-dhFz-

Додаток Б

Лепбук

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.pinterest>.

Додаток В

Меми

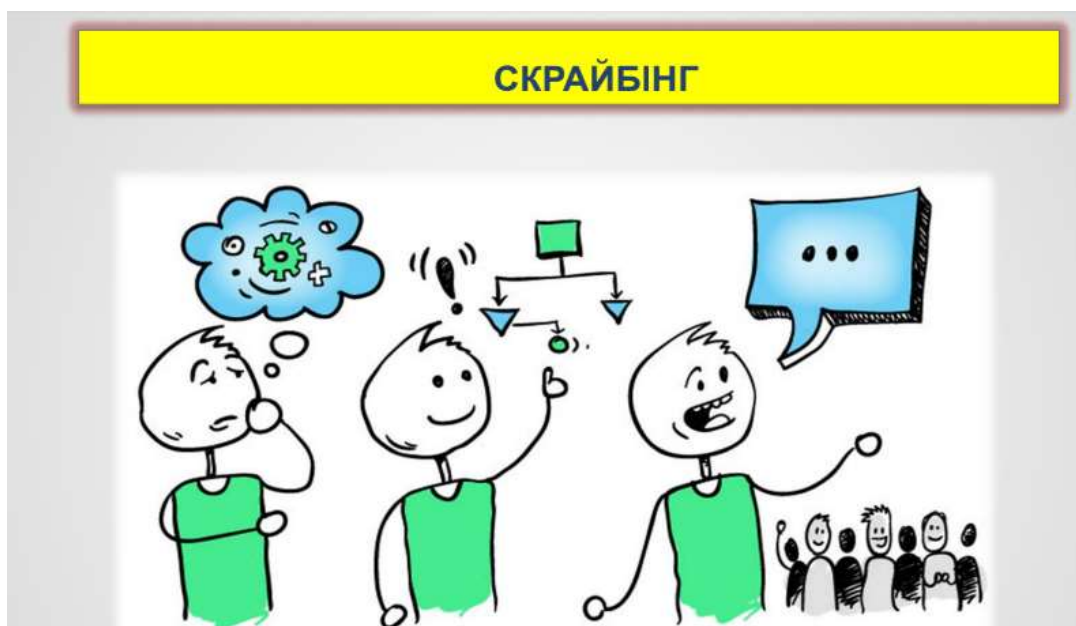

Хто переможе?

[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/6-prichin-vikoristati-memi-na-urokah-istori>

Додаток Г Скрайбінг

[Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.airo.com.ua/wp-content/uploads/2019/03/Trening-O.L.-Ozeryan->

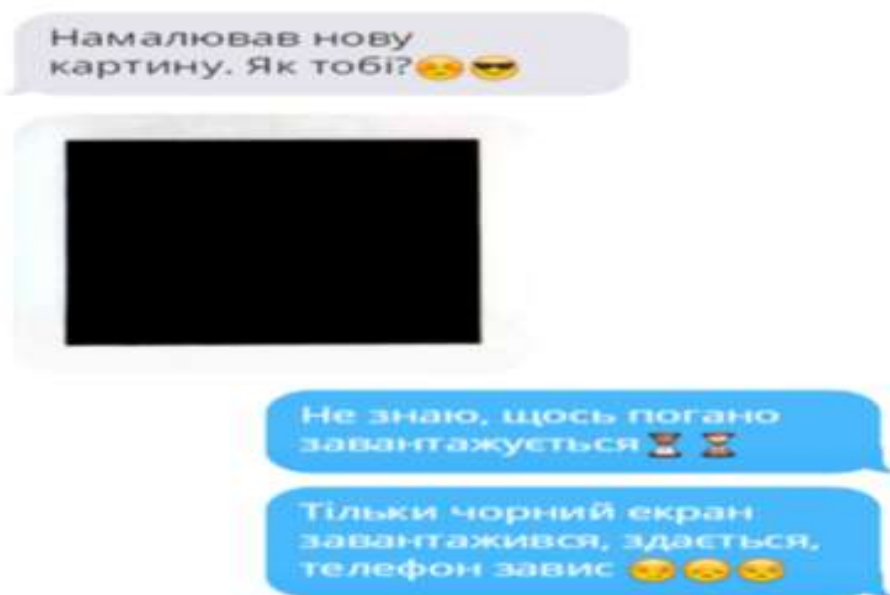
[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=z6eTmLktb6k>

Додаток Д Сторітелінг

[Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://ms.detector.media/mediaprosvita/how_to/mats_vikman_storiteling_tse_yak_skladannya_konstruktora/

Додаток Ж Соціальні мережі

Приклад, як би могла виглядати переписка Казимира Малевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naurok.com.ua/post/ide-vikoristannya-socialnih-merezh-gifok-ta-emozhi-na-urokah>